

TARTU RIIKLIK ÜLICOOL

Ajalooteaduskond
Eripedagoogika kateeder

Marika Tammeka

ÜLDHARIDUSLIKU JA LOGOPEEDILISE
I-II KLASSI ÖPILASTE KÖNE ANALÜÜS

DIPLOMITÖÖ

Juhendaja: pedagoogikateaduste
kandidaat K. Karlep

Konsultant: L. Vesker

Tartu 1974

S I S U K O R D

Sissejuhatus	4
1. Köne norm ja alaareng	6
1.1. Köne olemus	6
1.2. Köne areng	7
1.3. Köne ja kõrgem närvitegevus	10
1.4. Köne alaareng ja düsgraafia	13
1.5. Agrammatismist kõne alaarengu korral	18
1.6. Mõningatest eesti keele iseärasustest ja kirjutamise ning lugemise puuetest eesti õppekeeleaga koolides	20
2. Töö eesmärk ja metoodika	25
3. I-II üldklassi ja logopeedilise klassi õpilaste suulise ja kirjaliku kõne analüüs	31
3.1. Etteütluste analüüs	31
3.2. Jutustuste analüüs	39
3.3. Kirjandite analüüs	58
3.4. Suulise ja kirjaliku kõne võrdlev analüüs	88
4. Kokkuvõte	98
5. Kasutatud kirjanduse loetelu	101
6. Venekeelne resüme	104

S i s s e j u h a t u s

Kaasajal pööratakse pedagoogikas üha suuremat tähelepanu diferentseeritud õpetamisele ja individuaalsele lähenemisele. Sellest tingitult on hoogustunud ka logopeediliste koolide ja klasside loomine. Et nende koolide ja klasside loomine ennast õigustab, on näidanud praktika. Erimeetoodika kasutamine on igati kaasa aidanud kõnedefektidega laste arengule ja hõlbustanud lugema ja kirjutama õpetamist.

Laste suunamiseks logopeedilistesse koolidesse ja klassidesse on vaja täpne diagnoos. Sellest tuleneb vajadus uurida laste kõnet, kusjuures kõne uurimine peab olema igakülgne ja haarama kõik kõne erinevad küljed.

Kõne arengut ja kõne protsessi on kogu maailmas ja Nõukogude Liidus uuritud palju ja väga mitmest aspektist: sõnavara, grammatilise ehituse, õigekirja, semantika, jt. seisukohtadest lähtudes. Seejuures on uuritud nii kõne normi kui ka patoloogiat.

Põhjalikke uurimusi kõne arengu seaduspärasustest leiame sellistel tuntud teadlastel nagu D.Elkonin, A.Luria, N.Žinkin jt. Vaimse alaarenguga laste kõne iseärasustest annavad ülevaate G.Dulnev, V.Petrova, G.Kaše, K.Karlep jt. Küllaltki palju leidub uurimusi ka primaarse kõne alaarenguga laste kohta (R.Levina, L.Spirova, N.Nikasina, A.Mikulskite). Nimetatud autorite töödes pööratakse tähelepanu kõne arengu üldistele seaduspärasustele ja kõrvalkalletele patoloogia korral, püütakse selgitada kõnepuute psühho-füsioloogist mehhanismi, rõhutatakse suulise ja kirjaliku

kõne vahelist seost jne. Samal ajal võib märkida, et vaata-
tavaid uurimusi eesti keele baasil on suhteliselt vähe
(A.Düna, K.Karlep, E.Lepik, L.Vesker). Konkreetset olukorda
arvestades püüame käesolevas töös lähemalt uurida eesti õp-
pekeelega logopeedilise klassi õpilaste suulist ja kirjalik-
ku kõnet ja võrrelda seda normiga. Oma töös lähtume seejuu-
res olemasolevatest teoreetilistest seisukohtadest kõne
arengu kohta normi ja patoloogia korral.

1. KÖNE NORM JA ALAARENG

1.1. Köne olemus

Köne on üks kõrgema närvitegevuse funktsioone, mis on omane inimesele. Köne kujunes ajalooliselt koos inimühiskonna tekkimisega ja areneb koos temaga.

Köne funktsioonidest esimeseks võib nimetada suhtlemisfunktsiooni. Köne abil vahetatakse mõtteid, avaldatakse tundeid, tänu ja soove. Suhtlemise abil on üksikisik kontaktis inimkonna ühiskondliku ja tootmisalase praktikaga ning lisab sellesse oma panuse.

Suhtlemisfunktsiooniga tihedas seoses on kõne üldistamisfunktsioon. Nii nagu suhtlemine ja üldistamine ei ole võimalik märgita, ei ole ta võimalik ka tähenduseta, mida kannab vastav märk. Tähenduse ja märgi ühendust kontsentreeritult väljendab selgesti sõna. Sõnadel on sisu, mis realiseerub kõnes, kus ta saab mõtte. Kontekstis sõna mitte ainult ei täpsustu, vaid ka laieneb mõtte rikastumise arvel.

I. Pavlov nimetas kõnet teiseks signaalsüsteemiks, mis on lahutamatu seotud esimese signaalsüsteemiga. Vastavalt sellele on sõna "signaalide signaal", tänu millele võib asendada reaalseid nähtusi, sellega nagu "kahekordistades maailma". See omadus on kõne nimetamisfunktsiooni aluseks.^[2]

Köne all mõeldakse tavaliselt üksnes kõnelemist, s.t. verbaalset kõnet. See on aga ainult väline kõne, mille kõrval eksisteerib veel ka sisekõne. Sisekõne abil kujuneb ja eksisteerib mõte. Välise kõnega võrreldes on sisekõne helitu, kokku surutud, oluliselt predikaatsem. Sisekõne kujuneb

lastel välise kõne baasil.

Kõnetegevus haarab kõneprotsessi impressiivse ja ekspressiivse külje. Impressiivne külg on suulise ja kirjaliiku kõne see osa, mis seostub kõnetajuga ja võimaldab kõne mõistmist. Ekspressiivne kõne on kõne produtseerimine, mõtte väljendamise vahend.

Välise kõne põhiliigid on suulises kõnes dialoog ja monoloog, kirjalikus kõnes lugemine ja kirjutamine. [6].

Kõne ühikud (liigendamisel) on silbid, kõnetaktid, foneetilised sõnad, laused. Kõnes esineb palju häälikuvariante, mis koonduvad kindlateks rühmadeks, moodustades igas keeles oma süsteemi. Selliseid kindlateks tüüpideks koondunud häälikuvariante nimetatakse foneemideks. P. Ariste järgi on foneem suhtlemisvahendina funktsioneeriv üksus, millest oleneb sõna tähenduse muutumine. Väikseimaks iseseisvat tähendust kandvaks üksuseks kõnes on sõna. Sõna tähenduslik külg avaldub sõnadevahelistes paradigmaatilistes ja süntagmaatilistes suhtes, aga ka derivatsioonisuhetes.

1.2. Kõne areng

Kõne normaalseks arenguks peavad olema järgmised tingimused:

- 1) eale vastav füüsiline ja vaimne areng;
- 2) normaalselt arenenud meeleorganid kuulmis-, nägemis- ja kinesteetiliste aistingute vastuvõtuks;
- 3) kahjustusteta tsentraalne ja perifeerne kõneaparaat;
- 4) terve kõnekeskkond.

Kõne on fülogeneetiliselt ajukoore noorim funktsioon. Kõne arengus võib jälgida järgmisi etappe. Kõne-eelne pe-

riood, mis jaguneb kisa-, koogamise- ja lalisemise perioodideks ja kestab kuni 12 kuud. Lalisemise perioodil "harjutab" laps läbi kõik silbitüübid, mida tal hiljem kõnes vaja läheb. Erinevate silpide kordamise tulemusel kujuneb lapsel suletud akustilis-kinesteetiline ring. Juhtiv osa on sel ajal kuulmisanalüsaatoril. Samal perioodil toimub kõnemoorika treening. Kui nüüd laps kuuleb ema öeldud silpe ja sõnu, läbib erutusprotsess juba ettevalmistatud akustilis-motoorsed seosed ja laps kordab kuulnud sõna järele. Nii kujuneb uus seos kuulnud sõna ja lapse oma häälightsuse vahel, mis hiljem omandab tähenduse. Tuleb märkida, et kõne matkimine pole ainult akustilis-motoorne protsess, vaid ka optilis-motoorne protsess. Optilis-motoorse protsessi puudulikkuse tõttu pidurdub näiteks pimedate laste kõne areng, akustilis-motoorse protsessi puudulikkuse tõttu ei arene aga kurtide ja nürmikute kõne.

Kõne-eelsel perioodil e. matkimise perioodil hakkab kujunema signaalsüsteemide seos. Kui laps saab aru kõnest, sõna omandab kindla tähenduse, siis lõpeb kõne-eelne periood ja edaspidi võib rääkida kõne arengust otseselt. Teise eluaasta lõpuks valdab laps juba ligikaudu 300 sõna. Sel perioodil esineb füsioloogiline düslaalia, mis seisneb häälikute ärajätmises, asendamises, lisamises ja järjekorra muutmises. Teise eluaasta teisel poolel kasutab laps juba kahe-sõnalauset, milles sõnad oma vahel on grammatiliste seosteta. Kolmanda eluaasta algul hakkab laps kasutama verbi pöördelisi vorme. Harilikult ilmub kõnesse esimesena verbi 3.pööre. Iseloomulik on sel perioodil füsioloogilise agrammatismi esinemine. Sõnavara suureneb kolmanda eluaasta lõpuks

ligikaudu 1000 sõnani.

Edasises kõne arengus täpsustub foneetika ja sõnavormide kasutamine, pidevalt täieneb passiivne ja aktiivne sõnavara. E. Lepiku järgi on seitsmendaks eluaastaks lapse kõne lõplikult välja kujunenud. Edaspidi kõne täiustub ja omandatakse kirjalik kõne. [6].

Nagu märgivad A. Luria, R. Levina jt. on suulise kõne areng põhiliselt ebateadlik protsess. Suuline kõne kujuneb matkimise ja suhtlemise käigus. Suuline kõne omandatakse ontogeneesis praktiliselt imiteerimise teel, artikuleerimine on mitteteadlik. Mida täiuslikumalt kulgeb lapse suulise kõne areng, seda paremini on ta ette valmistatud kirjaliku kõne õppimiseks. R. Levina rõhutab, et kirjutama õpetamise algul omab erilist tähtsust tähelepanu pööramine suulise kõne formaalsele küljele. Viimane aitab ära hoida ka mõningad hilisemad komplikatsioonid keele õppimisel. Kirjaoskust õpetades tuleb arvestada, et suuline ja kirjalik kõne on omavahel seotud, kuid see seos ei ole vahetu, s.t. üks on teisele aluseks. Seepärast ongi kirjutama ja lugema õpetamise alustamiseks oluline teatud kõnevalmidus. [19].

A. Luria iseloomustab kirjalikku kõnet kui erilist kõnetegevuse vormi, mis erineb suulisest kõnest nii oma arengu, psühhofüsioloogilise ehituse kui ka funktsionaalsete iseärasuste poolest. Kirjalik kõne on algusest peale teadlik tegevus, mis kujuneb õppimise protsessis. [22].

Kirjalik kõne on keeruline vaimne toiming, kusjuures tegevuses on paljud analüsaatorid ja nende tsentraalsed

lõpped. Kirjutamise aluseks on sõna häälikuline analüüs, oskus eraldada sõnast foneemid ja kindlaks määrata nende järjekord. Teiseks operatsiooniks on häälikule vastava märgi-tähe leidmine kirjas. Kolmandaks operatsiooniks on tähe kuju muutmine adekvaatseks graafiliseks märgiks. See operatsioon kindlustatakse käe üksteisele järgnevate liigutustega. Normaalseks kirjutamiseks on vajalik kõigi nende operatsioonide olemasolu ja sujuv järgnevus. Kirjutamiseks nimetataksegi sõna häälikulise mudeli koostamist ruumis. [2, 22].

L. Tsvetkova järgi jaguneb kirjutamine vastavalt oma arengutasemele kaheks: madalam - sensomotoorne tasand -, mis kindlustab kirjutamise tehnilise protsessi ja kõrgem tasand, mis kindlustab kirjutamise kui kõnetegevuse. Kirjutamisel on kolm vormi: kiri kuulmise järgi - etteütlus, kiri nägemise järgi - ärakiri, kiri teadmiste ja mõtete väljendajana - vabakiri. Aja jooksul kirjutamisprotsess automatiseerub ja kirjutamisoperatsioonid muutuvad mitteteadlikeks. Kiri kuulmise ja nägemise järgi on täiskasvanul harilikult sensomotoor-sel tasandil. Kiri teadmiste ja mõtete väljendajana nõuab aga kõrgemat intellektuaalset tegevust.

Kirjaliku kõne teiseks vormiks on lugemine. [2].

1.3. Kõne ja kõrgem närvitegevus

Kõneaparaat koosneb tsentraalsest ja perifeersest osast. Tsentraalne ja perifeerne kõneaparaat on teineteisega tihedas funktsionaalses seoses. Ühe elundi väär ehitus või tegevus takistab ka teise elundi normaalset talitlust.

Kaasaegsetes uurimustes käsitletakse kõneaparaadi tsent-

raalset osa kui funktsionaalset organit. [21].

Seega on kindlaks tehtud, et mitte kogu ajukoor pole võrdselt suuteline tajuma saabuvald nägemis- või kuulmis-signaale, vaid et ajupoolkerade koores on teatud piirkonnad e. tsentrumid, kuhu on koondunud suuremal määral vastavaid närvirakke, mis võtavad vastu nendesse piirkondadesse saabuvald kõne- ja helisignaale ja informeerivad indiviidi nendest signaalidest.

Eristatakse järgmisi nn. kõnekeskusi:

- 1) sensoorne kõnekeskus e. Wernicke keskus, mis asub aju oimupiirkonnas. Sensorse kõnekeskuse funktsiooniks on sõna akustilise struktuuri tajus. Samuti võimaldab Wernicke keskus kontrollida oma kõnet, s.t. teostab ka tagasisidet.
- 2) motoorne kõnekeskus e. Broca keskus, mis asub aju otsmikupiirkonna eesmise tsentraalkäärus alaosas. Motoorse kõnekeskuse funktsiooniks on artikulatsiooniparaadi innerveerimine. Selle keskuse töö tulemusena toimub vastavate artikulatsiooniliigutuste sujuv järgnevus üksteisele.
- 3) optiline keskus, mis asub aju kuklapiirkonnas. Selle keskuse töö on seotud kõneliigutuste nägemisega, mis on oluline kõhe arengu perioodil. Nägemine on oluline ka lugemisel ja kirjutamisel.
- 4) kirjutamise motoorne keskus, mis asub aju otsmikupiirkonna eesmise tsentraalkäärus keskosas. Kirjutamine nõuab täpseid, diferentseeritud liigutusi.

Haigete uurimine on näidanud, et nende piirkondade viigastused põhjustavad sensoorset ja mootorset alaaliat, afaasiat, aleksiat, agraafiat ja ka teisi kõnedefekte.

Normaalselt on paremakäelistel kortikaalne kõneaparaat koondunud vasemasse ajupoolkerasse, kuid analoogilisel kohal paremas ajupooles võib leida toetavaid piirkondi. Peale suuraju koores asuvate keskuste on kõnereflekside kujunemises ja kõnelemises suur roll ka teistel kesknärvisüsteemi osadel. Nii on piklikaju üheks ülesandeks närviimpulsside juhtimine perifeeriast keskusesse ja vastupidi. Piklikajust ja ajusillast lähtuvad kraniaalnärvid, mille ülesandeks on hingamis-, neelu-, mälumislhaste, seega ka artikulatsiooni- ja fonatsioonilihaste innerveerimine. Piklikaju kahjustuse tagajärjeks on nn. bulbaarsed nähud, mis avalduvad ka düsartriaana. Väikeaju on seotud liigutussfääriga ning selle kaudu toimub eriti täpset koordinatsiooni nõudvate liigutuste juhtimine.

Suuraju koorealused e. subkortikaalsed keskused asuvad nn. koorealustes tuumades. Koorealused keskused juhivad tahtmatuid liigutusi ja on normaalse kõne automatiseerunud liigutuste aluseks. Erinevate piirkondade kahjustus toob kaasa erinevaid kõnedefekte. [6;22].

Tuleb silmas pidada, et kõnesüsteem kujuneb mitme aasta jooksul, mille tekkimise käigus kujunevad püsivad seosed erinevate üleval nimetatud ajuosade vahel. Kõik kõnetegevusest osavõtavad ajukeskused moodustavadki funktsionaalse organi. Funktsionaalne organ kujuneb talitluse käigus.

Funktsionaalse organi põhilised omadused on järgmised:

- 1) ta on püsiv kogu elu jooksul pärast kujunemist ja moodustab funktsionaalse terviku;
- 2) funktsionaalne organ võib haarata erinevad ajuosad sõltuvalt vajadusest (näit. sõltuvalt konkreetse keele süsteemist).

Seega on ajukeskustes lokaliseerunud üksikud kõnetegevuse operatsioonid. S.t., et kõne ei ole üksikute keskuste ega kogu ajumassi produkt, vaid on funktsionaalse organi produkt, kusjuures organi üksikud osad sooritavad erinevaid operatsioone kõnetegevuses. [21].

1.4. Kõne alaareng ja düsgraafia

Kui üks lüli kõne keerulises mehhanismis on kahjustatud, tekib kõnedefekt. Kahjustuse kohast olenevalt jagatakse kõnepuuded tsentraalseteks ja perifeerseteks. Kui kahjustused on seotud vastavate elundite väärarenguga või nendes asuvate kudede vigastusega, nimetatakse sellest tingitud kõnedefekte orgaanilisteks. Kui kõneorganite ehitus on korras, kuid nende talitlus on väär, siis on tegemist funktsionaalsete kõnepuuetega. Hälbed võivad esineda nii suulises kui kirjalikus kõnes, puudutada kõne semantilist, foneetilist, grammatilist kui ka leksikaalset külge. Olenevalt sellest, kas tegemist on kõne tajumise või produtseerimisega, jaotatakse kõnepuuded kaheks:

- 1) retseptiivsed e. impressiivsed e. sensoorsed kõnedefektid ja
- 2) produktiivsed e. ekspressiivsed e. motoorsed kõnedefektid.

Kõneaparaadi/kahjustused võivad pärineda juba looteeast, olla sünnitraumade tagajärjeks või tekkida enne kõne kujunemist. Niisugused kahjustused on kõne arenguhälvete põhjuseks. Kui kõne mehhanismi mõni lüli kahjustub hiljem, on tegemist väljakujunenud kõne defektidega. (J.Behrendes, M.Seemann).

Väljakujunenud kõne defektidest räägime siis, kui kahjustus on tekkinud pärast 3.eluaastat.

Kõnepuute põhjuseks on füüsilised ja psüühilised traumad, aga ka pärilikkus, matkimine.

Lapse organismi üldseisundit ja kõne arengut mõjutavat keskkonda arvestades võib kõne arengu hälbed jaotada järgmiselt:

1. Kõnehilistus;
2. Kõne arengu peetus kehalise kurnatuse tagajärjel;
3. Ebasoodsast keskkonnast tulenev kõne arengu peetus;
4. Aju kõnekeskuste kahjustusega seotud kõnepuuded;
5. Ekstrapüramidaalteede haigustega seotud kõnepuuded;
6. Perifeersete kõneorganite anomaaliast tingitud kõnepuuded;
7. Kuulmisdefektidest tingitud kõnepuuded;
8. Vaimse alaarenguga seotud kõne iseärasused. [6].

Kõik kõnepuuded võivad esineda mitmesuguses raskusastmes olenevalt neid põhjustavate kahjustuste ulatusest või iseloomust. Kõnedefektid võivad omavahel kombineeruda ja tuleb arvestada, et iga primaarne defekt võib lastel kõne arengu käigus esile kutsuda sekundaarseid muutusi.

Kõne alaarenguks peetakse kõne arengut, mis ei vasta teatud sotsiaalsele normile. Igale eale on omane teatud psüh-

hofüsioloogiline norm, sellele normile mittevastavus ongi alaareng. Köne alaarengu puhul võivad kõnekomponendid olla "ealiselt" erinevatel tasemetel. Näiteks foneetika võib olla arenenud 5-aastase lapse tasemele, grammatika võib olla arenenud 2-aastase lapse tasemele ja leksika võib olla arenenud 4-aastase lapse tasemele (B.Grinspuni järgi).

R.Levina jaotab kõne alaarengu väljendusvormid vastavalt raskusastmele kolmeks. Esimest kõne alaarengu astet iseloomustab kas täielik kõne puudumine või üksikute lalin-sõnade ning sõnade kasutamine. Fraas sel etapil praktiliselt puudub.

Teisel kõne alaarengu etapil on kõne väljendusvahendid tunduvalt enam arenenud. Laienenud on aktiivne sõnavara. Sel etapil on iseloomulik agrammatism. Lapsed hakkavad kasutama lihtsat fraasi. Hääliline analüüs ja süntees valmistab suuri raskusi.

Kolmandat kõne alaarengu astet iseloomustab lugemise ja kirjutamise puudulikkus. Paljudest abstraktsetest sõnadest lapsed ei saa aru, samuti mõistavad puudulikult käändefunktsioone ja tegusõna erinevaid muutevorme. Säilinud on mõningane agrammatism kõnes. Sel etapil lapsed peaaegu ei kasuta keerulise ehitusega lauseid, sageli teevad vigu lauseehituses. Esineb kõlalt ja tähenduselt lähedaste sõnade segistamist. [24].

Üldise kõne alaarengu üheks komponendiks on foneemita-ju puudulikkus, mis avaldub sõna häälikulise struktuuri analüüsi ja sünteesi puudulikkuses. Foneemi kuulmine puudulik-

kusest on tingitud ka teiste kõne külgede mahajäämus. Kõne uurimisel on oluline kindlaks määrata kõikide kõnekomponentide tase. Kõne uurimine peab olema igakülgne. [19].

Vaatleme lähemalt kirjutamispuudeid e. düsgraafiat. Düsgraafiaks nimetatakse kirjutamise puudeid, mis väljenduvad sõna häälikulise või silbistruktuuri ebaõiges märkimises kirjas. Tüüpilistest vigadest esinevad: tähtede ärajätmised, asendamised, lisamised, järjekorra muutmised, sõnade kokku- ja lahkukirjutamised. Raskematel juhtudel on sõna graafiline pilt täielikult moonutatud.

Düsgraafia probleemidega hakati tegelema ligi 100 aastat tagasi. Esmalt vaadeldi düsgraafiat kui nõrgamõistuslikkuse tunnust või siis nähti düsgraafia põhjusena puudulikke assotsiatsioone. Esimesena ühendasid düsgraafiat suulise kõne puuetega Liebmann, Monakov ja inglise logopeed Orton. Psühholoogia (Piaget, Vögotski õpetus kõrgemate psüühiliste protsesside kujunemisest) ja keeleteaduse (õpetus foneemidest ja grafeenidest) areng pani aluse uuele suunale düsgraafia uuringutes.

Tänapäeval ollakse seisukohal, et kirjaliku kõne puudeid tuleb vaadelda seoses suulise kõne puuetega (R.Levina, A.Luria, V.Orfinskaja jt.)

Kaasajal on düsgraafia uurimiseks kolm lähtepunkti: psühholoogiline, mis uurib kirjutamisprotsessi operatsioone, nende kujunemist ja tagajärgi patoloogia puhul; psühhofüsioloogiline, mis uurib, missugused organid võtavad osa kirjutamise protsessist, nende organite tööd ja tagajärgi pa-

toloogia korral; lingvistiline, mis uurib foneemide ja grafeemide süsteemi ja struktuuri vastavas keeles ja nende vastavust. Tuleb arvestada, et igas keeles esinevad omad graafikureeglid, puhast foneetilist kirja ei ole olemas.

Et kirjutada sõna on esmalt vaja analüüsida tema häälikulist koosseisu. Uurimused on näidanud, et igal häälikul on rida iseloomulikke tunnuseid, millest esmajoones tuleks eristada need fonemaatilised tunnused, mis aitavad ühte foneemi vastandada kõikidele teistele foneemidele. See analüüs toimub normaalselt ebateadlikult. Kirjutamisprotsessi operatsioone on käsitletud eespool. (vt. lk. 10).

Tuleb arvestada, et kõne ja mõtlemine on väga tihedalt seotud. Kõne areng sõltub intellekti arengust ja vastupidi. Mida paremini on arenenud kõne, seda paremini on harilikult arenenud ka mõtlemine. Kuid nagu kinnitavad paljud uurimused, on üldhariduslike koolide õpilaste seas üsna suur protsent neid, kes ei suuda edukalt omandada emakeele õppeprogrammi (20-30 %). Kui nii suur protsent normaalse vaimse arenguga lapsi ei suuda omandada programminõuetele vastavat kirjaoskust, jäävad nad eemale nende võimetele vastavast kohast ühiskonnas. Et aidata düsgraafia all kannatavaid õpilasi, tuleb põhjalikumalt tundma õppida düsgraafia tekke mehhanismi ja vastavalt sellele välja töötada õpetamise meetodika. Erimetoodikate väljatöötamine on end praktikas juba õigustanud.

Düsgraafia põhjusteks loetakse:

- 1) puudulikku vaimset arengut, mille tulemusel ei kujune välja või kujunevad väga aeglaselt vaimsed toimingud;

- 2) suulise kõne puudulikkust ja alaarengut
- 3) mõned autorid eristavad pseudodüsgraafiat, mis on vale õpetamise tulemus. [2:17;19].

1.5. Agrammatismist kõne alaarengu korral

Suheldes kõne abil, kasutab inimene lauseid, mis koosnevad sõnadest, kusjuures iga sõna omab kindlat leksikaalset tähendust. Lauses aga on sõnad grammatiliselt organiseeritud, mistõttu iga sõna saab lisaks leksikaalsele tähendusele ka grammatilise tähenduse. V.Vinogradova märgib, et väljaspool grammatikat kõnet ei ole. Grammatiline tähendus peegeldub sõnas avalduvates grammatilistes kategooriates ja vormides. V.Vinogradova järgi kujutab sõna endast leksikaalsete ja grammatiliste tähenduste sisemist konstruktiivset ühtsust. [12].

A.Luria märgib, et teatud kõne arenguetapil hakatakse kasutama niisuguseid grammatilisi vorme, mis kajastavad mitte ainult konkreetseid esemeid, tegevusi ja omadusi, vaid ka nendevahelisi suhteid. Arenenud kõne puhul valdab inimene nii grammatilist kui leksikaalset külge vastavalt sotsiaalsetele nõuetele.

Kõne grammatilise külje puuet nimetatakse agrammatismiks. Agrammatism võib esineda nii impressiivses kui ka ekspressiivses kõnes. Impressiivse agrammatismi puhul kannatab arusaamine grammatilistest vormidest ja kategooriatest. Inimene ei mõista kõnet kuuldes grammatilisi kategooriaid (lõpud, tunnused, liited) ja ei omista neile tähendust või mõistab grammatilist tähendust ebatäpselt. Ekspressiivne agrammatism väljendub võimetuses oma kõnet grammatiliselt õiges-

ti kujundada. R. Levina märgib ekspressiivse agrammatismi avaldusvormidena vigu sõnade muutmisel ja ühendamisel, käändelõppude omavahelist segistamist ning süntaktiliste konstruktsioonide vaesust, mis väljendub lausete lühiduses, ebaõiges sõnade järjekorras ja vajalike sõnade ärajätmises lauses. Nimetatud nähtustele kaasneb sõna grammatilise vormide tähenduse puudulik mõistmine. Tavaliselt esinevadki impresiivne ja ekspressiivne agrammatismi koos.

Tuleb märkida, et agrammatism on seotud teiste kõnepuuetega, s.t. tuleneb sekundaarselt mitmesugustest kõnepuuetest (v.a. semantiline afaasia). Eriti tõuseb agrammatism esile mitmesuguste arenguhälvetega lastel. Näiteks kurdidel esineb raakusi arvu ja käändevormide kasutamises, samuti sõnade ühildumises ning lausete konstrueerimises. Kurdid ei mõista erinevaid grammatilisi vorme kui sama sõna teisendeid, vaid iga vorm esineb uue iseseisva sõnana. See on seletatav ka nende kaemuslik-kujundliku mõtlemise iseärasustega.

Leksikalis-grammatilised puuded on olulised ka kõne alaarengu olemuse mõistmisel. Nimetatuid puudeid esineb rohkem olukorras, kus laps on sunnitud teadlikult oma kõnele tähelepanu pöörama. Spontaanse kõne puhul, mil laps ise vabalt valib sõnu ning grammatilisi vorme, võib agrammatism jääda märkamata. [12].

Logopeedilistes klassides õpivad õpilased, kes tavaliselt kuuluvad kõne alaarengu III astmesse. Neile on järelkult iseloomulik agrammatismi esinemine kõnes. Samuti

esineb neil düsgraafia ja düsleksia.

1.6. Mõningatest eesti keele iseärasustest ja kirjutamise ning lugemise puuetest eesti õppekeelega koolides

Eesti kiri on olulisel määral häälikkiri. Kuid nagu on teada uurimustest, varieerub häälik laiades piirides olenevalt kõneleja individuaalsusest, naaberhäälikuist, asendist sõnas, lauserõhust jne. Me räägime vastavalt kõne staatilisest ja dünaamilistest elementidest, s.t. osa hääliku tunnuseid on püsivad, teised muutuvad.

Eesti keelele on iseloomulik häälikute kvantiteet.

Häälikute helilisus ja tämber ei oma erilist tähtsust. Üheks oluliseks nähtuseks eesti keeles on palatalisatsioon.

Eesti keeles on raskeks probleemiks just häälikute kvantiteet. "Kvantiteedi e.väldete probleemi saab käsitleda mitmest aspektist. Väldet võib vaadelda kui foneetika-, fonoloogiatasandi üksust või lähtuda õpetamise, metoodika seisukohalt". (1.lk.7).

Foneetikatasandi põhiüksuseks on häälik, millel on artikulaatoorsed ja akustilised tunnused. Vältus on üks paljudest hääliku omadustest. P.Ariste järgi nimetatakse kvantiteediks e. välteks aega, mis kulub häälikute moodustamiseks. Eesti keeles esineb mitme foneetilise pikkusastme tarvitamist. Fonoloogiliselt kontrasteeruvates vormides tuleb arvestada kolme vältusastmega - lühike, pikk, ülipikk. Viimastel aastatel sooritatud uurimuste tulemusena võib väita, et oluline ei ole häälikute absoluutne või relatiivne kestus, vaid kahe teineteisele järgneva silbi või nende mingi-

te osade kestuste suhe, s.t. et analüüsil tuleb lähtuda sõna struktuurist.

Fonoloogiatasandilt vaadatuna eristab J. Lehiste segmentaalsed foneemid ja prosoodia, mille hulka kuulub suprasegmentaalse foneemina ka kvantiteet. [4].

A. Eek on uurinud eesti keele välteid ja nende kestusi. Autori arvates on välte määramiseks vajalikud järgmised eelteadmised: silbitamise oskus, klusiilide määramine, konsonantühendi tundmine, sisehäälikute leidmise oskus, õige hääldamine. Laps valdab neid grammatilisi reegleid alateadlikult. Teadlikuks muutuvad reeglid õppimise teel.

Kirjutama õpetamine kulgeb lihtsamini, kui laps valdab eelnevalt häälikulist analüüsi ja sünteesi. [3].

Uurimused on näidanud, et just vältevead on kirjutamisel ja lugemisel eesti õpilastele tüüpilised ja püsivad. K. Karlepi ja L. Veskeri uurimuste andmetel moodustavad vältevead 74% vigade üldarvust (üldhariduslikus koolis).

Teise suurema vigade rühma etteütlustes moodustavad sõna häälikulise struktuuri moonutused, nagu silpide ja tähtede ärajätmine, asendamine, lisamine, järjekorra muutmine. Need vead moodustavad 15-18% vigade üldarvust. Vigade hulk sõltub hääliku asukohast. Tähti jäetakse 2,5 korda sagedamini vahele järgsilbis kui pearõhulises silbis, samuti esineb ärajätmisi häälikuühendeis. Tähti jäetakse ära sõna lõpust, harvem sõna algusest.

Suhteliselt vähem tehakse vigu "sõna tasapinnal". Kuid siiski sõnu jäetakse vahele, kirjutatakse juurde, asendatakse

kõlalt või tähenduselt sarnaste sõnadega, kirjutatakse kaks sõna kokku või lahutatakse liitsõna osadeks. Nimetatud vigadest kõige sagedamini esineb kokkukirjutamist, eriti juhul kui kaks sõna moodustavad ühe mõiste.

Reegliviigade arv oleneb eelkõige tekstist. Pöörde- ja käändelõppude kirjutamisel on peale morfoloogiliste üldistuste tähtsus ka häälikuanalüüsil, sest nimetatud vigu võib mõningal määral vaadelda ka kui eksimist häälikupikkuste märkimise vastu. Palju tehakse vigu kaashäälikühendi õigekirjas, vähem diftongi märkimisel.

Vaid üksikutel juhtudel ei ole omandatud eesti keele grafeemid või esineb optilis-ruumilise analüüsi puudulikkus.

Eelpool loetletud kirjutamispuuded esinevad harilikult koos ebarahuldava lugemisoskusega. Viimast iseloomustab katkendlik lugemine, veerimine, ebaõige intonatsioon. Seejuures ei suuda õpilane edasi anda loetu sisu ja mõtet või suudab seda ainult osaliselt suunavate küsimuste varal. Lugemisel esinevad vead on järgmised: häälikulise struktuuri moonutused ja sõnade asendamised ning vahelejättnised. Harilikult ei vii sõna tähenduse kadu või kogu lause mõttetuks muutumine düsleksikuid segadusse. Järelikult on düsleksikute lugemise tehniline külg väga vähesel määral seotud teksti mõistmisega, esineb nn. aimamisi lugemine sõnade kaupa. Autorid järeldavad, et düsgraafikutele ja düsleksikutele iseloomulikest vigadest suurem osa (70-80%) tuleneb puudulikust häälikulis-tähelise analüüsi oskusest. Paljud õpilased teostavad selle asemel tähelist analüüsi. Seejuures küllaltki suur

hulk vigu võib olla metoodika puudulikkuse otsene tagajärg.

Düsgraafikute ja düsleksikute suulisele kõnele on ise-loomulik sõnavara piiratus, agrammatismi esinemine, häälikulise struktuuri moonutused, s.t. tüüpilised üldise kõne alarengu sümptoomid.

Kõik need puudused võivad esineda vaimse arengu peetusega lastel (patoloogilise taustaga) ja esmase kõne patoloogiaga lastel. Viimasel juhul on enam säilinud loogiline mõtlemine, õppeedukus teistes ainetes võib olla märksa parem õppeedukusest emakeeles. Need lapsed vajavad spetsiaalset õpetust logopeedilistes klassides ja -koolides. Patoloogilise taustaga õpilased peaksid õppima erikoolides, kus on kindlustatud neile kohane režiim. Nn. madala õpetatavusega lapsed (patoloogilise taustata) võivad metoodika täiendamise korral saavutada edu ka üldhariduslikes koolides. [3].

Järeldused kirjandusest

1. Paljud algklasside õpilastest (kuni 30%) ei ole omandanud emakeele programmi, üheks probleemiks on düsgraafia. Düsgraafia on seotud kõne alarenguga või selle elementidega.
2. Düsgraafikute hulgas on erineva etioloogiaga lapsi, mis kajastub nende suulise kõne iseärasustes, töövõimes, psüühika arengus, vaimses arengus.
3. Kirjutamine ei ole isoleeritud protsess, vaid sõltub lapse kõne arengu tasemest, mis mitmesugustel põhjustel osutub erinevaks ja võib märkimisväärselt maha jääda vastavast sotsiaalsest normist.
4. Oluline on teada kõne seisundit lugema ja kirjutama õpetamise algul ja selgitada mahajäämuse põhjusi, mis aita-

vad ennetada kirjaliku kõne puudeid.

5. Vigade analüüs lubab oletada, et suurem osa vigadest (70-80%) tuleneb puudulikust häälikulis-tähelisest analüüsist. Sageli teostavad õpilased häälikulise analüüsi asemel tähelist analüüsi.
6. Tavaline õpetamine ei kõrvalda kirjutamispuudeid. Vajalik on spetsiaalne õpetus ja ravi.

2. TÖÖ EESMÄRK JA METOODIKA

Kirjandusest võib leida vaid 3-4 artiklit, milles on käsitletud eesti õppekeelelogopeediliste klasside õpilaste kõnet. Seetõttu on käesolevas töös püstitatud järgmine eesmärk: saada ülevaade logopeedilise klassi õpilaste kõne iseärasustest (võrreldes üldharidusliku kooli õpilaste suulise ja kirjaliku kõnega). Uurimus viidi läbi Keila I Keskkooli baasil.

Suulise kõne uurimiseks on kasutatud õpilaste jutustusi, mis koostati seeriapiltide alusel. Esiteks pidi õpilane asetama pildid õigesse järjekorda. Kui õpilane ei tulnud ülesandega iseseivalt toime, siis abistas teda logopeed suunavate küsimustega. Iga jutustus lindistati. Lindistamine toimus 1973.a. kevadel Keila I Keskkooli logopeedia kabinetis. Lindistamisel viibisid õpilased üksikshaaval.

Seeria "Õnnetus kalamehega" koosnes 4 pildist. I pilt - poiss püüab kala, II pilt - öng on jäänud kuhugi taha kinni, poiss tirib kõvasti, III pilt - poiss on kukkunud vette ja hüüab appi, IV pilt - koer tõmbab poisi kaldale.

Analüüsimisel on välja toodud arvuliselt need õpilased, kes ei asetanud pilte õigesse järjekorda, kellel esinesid väljendamisraskused, s.t. ei leidnud õiget sõna, kes ei lõpetanud jutustust, kes ei saanud aru piltide mõttest ja moonutasid seda ning õpilased, kes kasutasid ebaõigeid sõnavorme.

Kõikide õpilaste jutustused kirjutati lindilt maha, analüüsiti üksikshaaval ja lõpuks tehti koondkokkuvõtted. Ana-

lүүsitud on sõnaliike, lauseliikmeid ja lauseehitust. Analüüs on kvalitatiivne ja protsentuaalne.

Kirjutamisoskuse analüüsiks on kasutatud etteütlust, mis viidi läbi 1973.a. sügisel, septembri keskel. Etteütluste kirjutas iga õpilane iseseisvalt. Tekst oli lastele tundmatu. Etteütlustes oli 31 sõna. 22 sõna sisehäälikutes esines lühike üksik täishäälik, 2 sõnas pikk üksik täishäälik, 5 sõnas ülipikk üksik täishäälik ja ühes sõnas diftong. 9 sõnas oli lühike sonoor esimese täishääliku järel, 2 sõnas pikk sonoor ja 3 sõnas ülipikk sonoor esimese täishääliku järel. 2 sõnas esines lühike klusiil esimese täishääliku järel, 3 sõnas pikk klusiil ja 1 sõnas ülipikk klusiil esimese täishääliku järel. 7 sõnas esines konsonantühend, neist 4 sõnas esines konsonantühendis klusiil. Oleviku tunnus - b esines 4 sõnas, mitmuse tunnus - d 2 sõnas. Klusile oli 5 sõna lõppudes ja 1 sõna järgsilbis. Tekstis esines üks liitsõna ja kaks kaassõna e. postpositsiooni.

Tekst on järgmine:

Kaari paneb lilled vaasi. Peenral kasvab palju lilli. Pane üks lukku! Maja taga voolab jõgi. Mati tahtis uut jalgratast. Laua all on mitu palli. Tikud pole mänguks. Kiisuke joob tassist piima.

Vigade analüüsimisel lähtuti K. Karlepi poolt kasutatud klassifikatsioonist, kusjuures toodi välja järgmised vigade grupid:

- 1) täishäälikute, soonoride, klusiilide kvantitatiivsed asendused. Kvantitatiivsete asenduste all mõistame sõna

- sisehäälikute (linthäälikute) välte vale märkimist;
- 2) klusiilide vale märkimine järgsilpides ja sõnalöppudes;
 - 3) konsonantühendi vale märkimine;
 - 4) kvalitatiivsed asendused, tähtede lisamised, järjekorra muutmised ja tähtede ärajätmised;
 - 5) "sõnatasandi" vead: liitsõna lahku kirjutamine, sõnade kokkukirjutamine;
 - 6) reeglivead: suure ja väikese algustähe, poolitamise ning j-vead. Viimaseid võib analüüsida nii reegli- kui asendamisvigadena. Käesolevas töös on paigutatud j-vead reeglivigade alla, kuna sõnad, kus esines "j", olid tuttavad;
 - 7) muud vead. Nende vigade hulka on paigutatud ebaloetavalt kirjutatud sõnad ja teised vead, mida eelpool ei loetletud ja mis esinesid üksikutel juhtudel.

Interpunktsioonivigu ei ole analüüsil arvestatud.

Etteütlustest analüüsiti 100 tööd, s.t. valiti nende 100 õpilase etteütlus, kellel oli lindistatud ka jutustus.

Analüüsimisel võrreldakse õpilaste töid logopeedilises- ja üldklassides.

Et kindlaks teha, kas erimetoodika kasutamine on tulemusi andnud, korraldati 1974.a. aprillis logopeedilises klassis kordav etteütlus. Etteütlusena kasutati sama teksti, mida kasutati sügisel. Vigade klassifikatsioon on sama, mida eespool kirjeldati.

Kolmandaks on analüüsitud õpilaste kirjandeid (pildi järgi). Kirjand kirjutati 1973.a. septembris. Kirjandi kirjutamiseks kulus 1 koolitund. Kirjandi läbiviimise metoodika

oli järgmine: klassi ette asetati pilt, millel oli kujutatud sügise päeva. Õpilastel kästi mõelda pildile pealkiri. Pealkiri "Sügis" kirjutati tahvlile. Siis esitati pildi kohta rida küsimusi:

1. Kuidas sa tead, et pildil on sügis?
2. Kirjelda sügisest loodust!
3. Miks käiakse sügisel metsas?
4. Vaata, kes pildil on tulnud metsaande korjama!
5. Mis on tüdrukutel käes?
6. Kuidas on tüdrukud riietatud?
7. Keda kohtasid tüdrukud oma metsateel?
8. Mida lapsed teevad, kui neil korvid saavad täis?

Lõpuks loeti näitena ette üks kirjand:

"On saabunud sügis. Puud on saanud kollased kleidid. Taevas on hall ja tihti sajab vihma. Linnud kogunevad traatidele ja lendavad varsti lõunamaale. Metsas on valminud seened ja marjad. Tiiu ja Anne otsustasid ka metsa seenele minna. Nad panid end soojalt riidesse. Võtsid korvid kätte ja läksid metsa. Metsateel kohtasid nad oravat ja teisi metsaelanikke. Öhtuks olid korvid seeni täis. Kожu minnes oli tüdrukutel rõõm südames ilusast päevast".

Seejärel alustasid õpilased iseseisvalt kirjandi kirjutamist.

Kirjandid on analüüsitud ükshaaval ja lõpuks tehtud koondkokkuvõtted. Analüüsimisel on välja toodud sõnade üldarv, lausete üldarv; sõnaliigid, lauseliikmed ja lause liigid on antud hulgaliselt ja protsentuaalselt. Välja on too-

dud ka esinenud raskused (sõnade valik, lauseehitus) ja tüüpilisemad vead kirjandites. Et paremini välja tuua logopeedilise ja üldharidusliku klassi õpilaste kirjandite erinevust, on teostatud ka korduvate sõnade analüüsi logopeedilise klassi ja sama suure grupi üldharidusliku kooli õpilaste kirjandites.

Samuti on viidud läbi kirjutusvigade analüüs. Vigade klassifitseerimisel on lähtutud K. Karlepi klassifikatsioonist, mida kasutati ka etteütlustes. Analüüsi käigus on võrreldud logopeedilise klassi ja üldharidusliku kooli õpilaste kirjandeid ja välja toodud olulisemad erinevused.

Uuritavateks olid Keila I Keskkooli II klaaside õpilased. IIA klassis õppis 36 õpilast, II B klassis - muusikalise kallakuga klass - 28 õpilast, II C klassis 36 õpilast ja II D - logopeedilises klassis 21 õpilast. Kõikidest õpilastest on valitud uurimiseks 100 õpilast. Valikul on lähtutud sellest, et kõigil neil 100 õpilasel oli jutustus, etteütlus ja kirjand (jutustusi oli 106, etteütlust 120, kirjandeid 115).

Vaatleme lähemalt logopeedilise klassi koosseisu. Logopeediline klass moodustati esimestes klassides õppinud õpilastest, kellel esinesid rohked kirjutamispuuded ja kes ei olnud suutelised omandama emakeele programmi. Kuna logopeedilise klassi õpilaste arv on kindlaks määratud, jäi osa kirjutamisraskustega õpilasi veel üldklassidesse. Kõigil 21 logopeedilise klassi õpilasel esines düsgraafia. Peale selle on diagnoositud lisadefekte veel ühel õpilasel kogelus,

ühel rinolaalia, ühel õpilasel sigmatism. Üks õpilane suu-
natakse med.-ped.komisjoni, kuna kahtlustatakse vaimset ala-
arengut, kolmel õpilasel kahtlustatakse vaimuhaigust ning
nad vajavad edaspidi psühhiaatri kontrolli.

3. I-II LOGOPEEDILISE JA ÜLDKLASSI ÖPILASTE SUULISE JA KIRJALIKU KÖNE ANALÜÜS

3.1. Etteütluste vigade analüüs

II A klassi õpilaste töödest on valitud 28 etteütlust. 2 õpilast tegid etteütelse vigadeta. 1-3 viga oli 15-1 õpilasel. 1 õpilane tegi töös 9 viga, mis osutus suurimaks vigade arvuks II A klassi õpilaste etteütlustes. II B klassi õpilaste etteütlustest valiti 22 tööd. Vigadeta töö kirjutas 4 õpilast, 1-3 viga oma töös tegid 7 õpilast. Kahes töös oli 11 viga, mis peamiselt olid reeglived. II O klassi õpilaste etteütlustest on valitud 31 tööd. Vigu ei teinud 3 õpilast, 11 õpilast tegid oma töös 1-3 viga. Kõige suurem vigade arv ühes töös oli 13 viga. II D-logopeediline klass - analüüsiks on valitud 19 õpilase etteütused. Kõige vähem oli ühes töös 10 viga, suurimaks vigade arvuga tööks osutus etteütlus 34 veaga.

(Kokku on analüüsiks valitud 100 tööd. Valik on põhjendatud sellega, et neil 100-1 õpilasel oli lindistatud ka suuline jutustus.)

Üldklassides oli vigadeta töid 9, s.o. 11%. 1-3 viga töös tegi 33 õpilast, s.o. 47% üldklasside õpilastest. 42% õpilastest tegid oma töös üle 3 vea. Üldklassides 10 ja rohkem viga tegid 5 õpilast, s.o. 6%.

Logopeedilise klassi õpilased tegid vigu nii kvantitatiivses kui kvalitatiivses asendamises. Palju vigu tehti sõnalöppudes (ainult ühes töös ei olnud nimetatud vigu). Mõnes töös on sõnalöppudes isegi 5-6 viga.

13 töös on vältevigade ja kvalitatiivsete asenduste- ning reeglavigade arv enam-vähem võrdne. Teistest vigadest tunduvalt enam tegi vältevigu 1 õpilane, kvalitatiivsete asenduste- ja reeglavigu teistest vigadest tunduvalt enam tegi 5 õpilast. Ka konsonantühendid on põhjustanud raskusi, kõige rohkem oli 4 viga ühes töös.

Tähtede ärajätmisi ühes töös oli kõige rohkem 7. Tähtede asendamisi ja lisamisi esineb töödes harvemini, järjekorra muutmisi ei esinenud üheski töös. "Sõnatasandi vigu" tegi 8 õpilast.

Reeglavigu ei teinud oma töös 6 õpilast. Kõige rohkem tehti ühes töös 7 reeglaviga.

Vaatleme nüüd enamlevinud vigu nelja klassi lõikes.

Kõige raskemini diferentseeritav on pikk häälik. Ühtegi viga kõigis neljas klassis ei tehtud lühikese klusiili asendamisel ülipikaga ja ülipika klusiili asendamisel lühikesega.

Sõnalõppudes ja tunnustes toimub sageli klusiilide asendamine (mängugs pro mänguks, lillet pro lilled, voolap pro voolab jt.) Ka konsonantühendites tehakse hulgaliselt vigu, mis sisuliselt tähendab ebaõiget sisehäälikute kvantiteedi määramist (mankuks pro mänguks, jalkratast pro jalgratast jt.).

Tähtede ärajätmisi esines igas klassis. Häälikute lisamise suur vigade arv on võib-olla põhjendatud sõna valest tarvitamisest suulises kõnes (peendral pro peenral). Tähtede järjekorra muutmisi esines harva.

"Sõna tasandi" vigu tehti nimisõna kaassõnaga kokkukir-

jutamisel ja ka täiendi ning põhisoona kokkukirjutamisel. Üksikutel juhtudel lahutati liitsõna "Jalgratas" kaheks sõnaks.

Reegliviigade alla sai antud töös paigutatud j-vead, suure- ja väikese algustähe ning poolitamise vead. Siia alla paigutati ka need sõnalõpu vead, kus sõnalõpus ei esinenud klusiili.

Protsentuaalne vigade analüüs näitab, et vigade arv on kõige suurem logopeedilises klassis. Kui üldklasside õpilased asendasid pika täishääliku lühikesega (kirjutasid ühekordse tähe) 2,4% võimalikest juhtudest, siis logopeedilises klassis tehti seda 86,8% võimalikest juhtudest. Ülipikk sonoor kirjutati ühekordse tähega 0,8% võimalustest, sama viga logopeedilises klassis tehti 19,2% võimalustest. Lühikese klusiili märkimisel kirjas eksiti üldklassides 10,5% võimalustest, logopeedilises klassis aga eksiti üle 4 korra rohkem - 57,8% võimalustest. Üldklassides märgiti pikk klusiil kahekordse tähega 14,4% võimalustest, logopeedilises klassis 2,6% võimalustest. Võib oletada, et see, et logopeedilise klassi õpilased tegid vähem vigu pika klusiili märkimisel kahekordse tähega, oli juhuslik.

Etteütluses oli ainult üks sõna ülipika klusiiliga. Logopeedilise klassi õpilased märkisid ülipika klusiili ühekordse tähega 52,6% võimalistest, üldklassides vastavalt 3,7% võimalikest juhtudest.

Sõnalõppudes tehti logopeedilises klassis vigu 26,8% võimalustest, üldklassides 4,1% võimalustest.

Kvalitatiivsete asenduste ja "sõna tasandi" vigu tegid logopeedilise klassi õpilased 3 korda rohkem kui üldklasside õpilased.

Kvalitatiivsete asenduste, tähtede ärajätmise ja lisamise protsent on arvutatud sõnade üldarvust. Tähtede ärajätmisi esines üldklassides 1,1%, logopeedilises klassis 5,5%; tähtede asendusi esines üldklassides 0,2%, logopeedilises klassis 3,2%; tähtede lisamisi esines üldklassides 1,2%, logopeedilises klassis 3,2%; tähtede järjekorra muutmisi esines üldklassides 0,01%, logopeedilises klassis järjekorra muutmisi ei esinenud.

"Sõna tasandi" vigu esines üldklassides 0,3%, logopeedilises klassis 2,7%.

Konsonantühendi märkimisel esines vigu üldklassides 7,4% võimalustest, logopeedilises klassis 22,5% võimalustest, s.t. konsonantühendite arvust.

Reeglivigu tehti üldklassides 48 - (kokku 2511 sõna) ja logopeedilises klassis 50- (kokku 589 sõna).

Üldklassides ei esinenud lühikese sonoori märkimist kahekordselt, logopeedilises klassis tehti lühikese sonoori märkimisel vigu 1,3% võimalustest(.

Põhiline erinevus üldklasside ja logopeedilise klassi õpilaste töödes seisneb vigade arvus, mis logopeedilises klassis on tunduvalt suurem.

Tabel 1

VIGADE ARV JA PROTSENT, ÜLDKLASSIDE JA LOGOPEEDILISE
KLASSI ETTEÜTLUSTES

Jrk.	Vea liik	Üldklasside keskmine		Logopeediline klass		% mil- lest
		Arvudes	%-des	Arvudes	%-des	
I	Lühike-pikk, ülip.	3	0,2	9	2,1	Täis- häälil
	Pikk-lühike	4	2,4	33	86,8	
	Ülipikk-lühike	6	1,4	43	37,7	
II	Lühike-pikk, ülip.	-	-	2	1,3	Soneor
	Pikk-lühike	37	22,9	18	49,0	
	Ülipikk-lühike	2	0,8	11	19,2	
III	g, b, d - k, p, t	17	10,5	22	57,8	VÕIMALUSTEST
	g, b, d - kk, pp, tt	-	-	-	-	
	k, p, t - g, b, d	6	2,4	8	15,0	
	k, p, t - kk, pp, tt	35	14,4	2	2,6	
	kk, pp, tt - g, b, d	-	-	-	-	
	kk, pp, tt - k, p, t	3	3,7	10	52,6	
IV	Järgsilpides	3	3,7	4	0,6	
	Löppudes	37	4,1	51	26,8	
	Konsonantühendis	42	7,4	30	22,5	
V	Ärajätmised	30	1,1	34	5,5	SÕNADE ARVUST
	Asendamised	6	0,2	19	3,2	
	Lisamised	37	1,2	19	3,2	
	Jrk. muutused	1	0,01	-	-	
VI	„Sõna tasandi“ vead	8	0,3	17	2,7	
VII	Reeglived	48		50		
VIII	Muud vead	4	0,1	1	0,16	

Nagu varem märgitud, et kontrollida, kas erimetoodika kasutamise tulemusena on vähenenud kirjutamisvigade arv, korraldati 1974.a. aprillis kordusetteütlus II logopeedilises klassis. Tekst oli sama, mida kasutati 1973.a. sügisel. Ka vigade klassifikatsioon on sama, mida kasutati esimese etteütlu puhul.

Peab märkima, et vigade arv on tunduvalt vähenenud, mis viitab erimetoodika kasutamise tõhususele. Kui esimestes etteütlustes oli vigade üldarv 337, siis teistes etteütlustes oli see ainult 135. Sügisel oli kõige väiksema vigade arvuga töös 10 viga. Kordusetteütlu kirjutas üks õpilane töö veatult, neli õpilast tegid töös ainult 2 viga. Vaid 6 õpilasel oli 2. etteütlu üle 10 vea. Kui esimeses etteütlu oli suurim vigade arv ühes töös 32, siis kordusetteütlu oli see 22 viga. Kõikidel õpilastel, v.a. üks õpilane, oli vigade arv vähenenud. Toome andmed järgmises tabelis.

2 õpilast puudusid kordusetteütlu ajal.

Tabel 2

Õpilane	Vigade arv		Õpilane	Vigade arv	
	1. etteütlu	2. etteütlu		1. etteütlu	2. etteütlu
Toomas, A.	10	2	Toomas, L.	22	9
Aivar, E.	12	2	Marina, B.	24	19
Jaanus, P.	14	7	Mati, K.	26	13
Kalle, H.	16	2	Ene, A.	27	5
Andres, K.	16	3	Natasa, M.	28	18
Marge, O.	17	4	Erkki, V.	30	12
Ene, P.	18	0	Peeter, B.	32	-
Ülle, A.	19	4			
Arvi, V.	20	11			
Urmas, L.	20	22			
Lea, S.	20	-			

Lühikese täishääliku märkimisel tehti vaid 1 viga, pika täishääliku märkimisel 6, s.o. 17,2% ülipika täishääliku märkimisel 18 viga, s.o. 21,1%.

Lühikese sonoori märkimisel vigu ei tehtud. Pika sonoori märkimisel tehti 41,8% vigu ja ülipika sonoori märkimisel 3,9%. Lühike klusiil asendati pikaga 23,5% võimalustest, pikk klusiil lühikesega 5,8% ja pikk klusiil ülipikaga 7,8% võimalustest. Lühikest klusiili ülipikaga ja vastupidi ei asendatud, ülipikka klusiili pika klusiiliga aga asendati 5,9% võimalustest. Konsonantühendites, kus ei olnud klusiili, tehti vigu 13,7% võimalikest juhtudest ja konsonantühendis klusiiliga 29,3% võimalustest. Sõnalõppudes, kus esines klusiil, esines vigu 8,9 % võimalustest, järgsilbis 0,5% võimalustest.

„Sõna tasandil“ tehti veel vigu 1,1%. Tähtede ärajätmisi esines 1,2%, lisamisi 0,5%, asendamisi 1,1%, järjekorra muutmisi 0,1% (sõnade üldarvust). Reeglivigu esines etteütlustes 6 juhul. j-tähe märkimisel tehti vigu 5,8% võimalustest.

Järgnevas tabelis esitatakse võrdlevad andmed nii sügisest kui kevadisest etteütlusest. Kevadisel etteütlusel puudus kaks õpilast.

Tabel 3

LOGOPEEDILISE KLASSI ETTEÜTLUSTES ESINENUD
VIGADE VÖRDLUS

Vea liik	Sügisene ette- ütlus		Kevadine ette- ütlus	
	Arvudes	%-des	Arvudes	%-des
Täis- lühike-pikk, ülip.	9	2,1	1	0,3
hää- pikk - lühike	33	86,8	6	17,2
lik ülipikk - lühike	43	37,7	18	21,1
So- lühike - pikk, ülip.	2	1,3	-	-
noor pikk - lühike	18	49,	14	41,8
ülipikk - lühike	11	19,2	2	3,9
g,b,d - k,p,t	22	57,8	8	23,5
g,b,d - kk,pp,tt	-	-	-	-
k,p,t - g,b,d	8	15	3	5,8
k,p,t - kk,pp,tt	2	2,6	4	7,8
kk,pp,tt - g,b,d	-	-	-	-
kk,pp,tt - k,p,t	10	50,0	4	22,2
Klusiil järgsilbis			1	0,5
Klusiil sõna lõpus	51	26,8	15	8,9
Klusiil kons.ühendis	20	26,3	17	29,3
Konsonantühend.	10	17,5	7	13,7
Tähtede ärajätmised	34	5,5	8	1,2
Lisamised	19	3,2	3	0,5
Asendamised	19	3,2	6	1,1
Jrk.muutmise	-	-	1	0,1
"Sõna tasand"	17	2,7	6	1,1
Reeglivead	50		6	
j-vead	ei eraldatud		5	5,8
Kokku:	337		135	
Õpilaste arv	20		18	

3.2! Öpilaste jutustuste analüüs

Analüüsiks on kasutatud seeriapiltide järgi koostatud jutustust "Õnnetus kalamehega". Enne jutustamist tuli õpilasel iseseisvalt pildid õigesse järjekorda asetada. Piltide õigesse järjekorda asetamisega ei tulnud toime 7 õpilast, 3 neist olid logopeedilisest klassist. Terviklikku jutustust ei osanud moodustada 15 õpilast. Mõned ei saanud aru, miks koer tõmbas poisi veest välja (poiss ei osanud ujuda ja hüüdis appi). Nendest 15-st õpilasest, kes ei mõistnud piltide sisu ja ei koostanud sisuliselt õiget jutustust, olid 7 õpilast logopeedilisest klassist, s.o. pooled.

Õpilasi, kes ei osanud ennast korrektselt väljendada, kellel oli raskusi õige lause moodustamisega, oli 13, (neist 5 logopeedilisest klassist). Sõnade ja lausete kordusi palju ei esinenud, kuid sama mõtte kordamine veidi muudetud lausega oli sagedane nähtus. sõnadest korrati kõige enam tegusõnu, näit. tiris ja tiris; tõmbas ja tõmbas. S.o. predikaadi rõhutamine.

Keskmise sõnade arvu määramiseks ühes töös vaatleme jutustusi klasside kaupa eraldi. II A klassis oli jutustustes kokku 833 sõna. Keskmine sõnade arv ühes jutustuses on 29,7 sõna. II B klassis olid need arvud vastavalt 791 ja 36, II C klassis 880 ja 28,3 ning II D klassis 522 ja 27,4 sõna. Logopeedilise klassi õpilaste jutustustes seega keskmine sõnade arv ühes jutustuses ei ole oluliselt madalam üldklasside sõnade arvust, v.a. II B - muusikalise kallakuga klassi õpilaste jutustuste sõnade arvust. II B klassi õpilaste jutus-

tused olid kõige pikemad ja sageli ka kõige ilmekamad.

Pikimas jutustuses oli 78 sõna, kõige lühem jutustus oli 13-sõnaline.

Sõnaaetikide kasutamise analüüs näitas, et üldklasside õpilased kasutasid kõige rohkem tegusõnu, seejärel nimisõnu. Logopeedilises klassis kasutasid õpilased rohkem nimisõnu - 34,1% ja vähem tegusõnu - 28,0%.

Arvuliselt järgmisel kohal on määrsõnad. Peamiselt on õpilased kasutanud määrsõnu "siin" ja "siis", mis sageli isegi ühe jutustuse piires korduvad 4-5 korda. Iseseisvate määrsõnade kõrval kasutasid õpilased küllalt sageli ka abimäärsõnu, mis kuuluvad tegusõna juurde ja täpsustavad viimast - n. välja tirima, appi karjuma jt. Rõnumäärsõnana esineb sagedamini sõna "ka".

Järgmisel kohal arvu poolest olid sidesõnad, millede kasutamisega õpilased on sageli liialdanud. Sageduselt oli esimesel kohal sidesõna "ja", millega alustati lauseid ja mis asetati lauseid "venitades" osalausete vahele. Kõige rohkem kasutati ühes jutustuses 9 sidesõna, kahel juhul kasutati 8 sidesõna. 8 õpilast 100-st ei kasutanud ühtegi sidesõna oma jutustuses.

Sageduselt järgmisena esines jutustustes asesõnu. Viimaste hulgas oli esikohal asesõna "ta". Järgnesid asesõnad "see" ja "mis".

Vähem on kasutatud jutustustes kaassõnu, arvsõnu, hüüdsõnu ja ootuspäraselt ka omadussõnu.

Oluline on märkida, et just omadussõnade poolest olid

öpilaste jutustused vaesed. Omadussõnu kasutasid ainult 26 öpilast, s.o. 26%. Neistki kasutas enamuse ainult ühte ja ainult 3 öpilast kolme omadussõna.

Peamiselt esinesid omadussõnad "suur", "kaugel", "pikk", samuti värvide nimetused. Erinevusi omadussõnade kasutamisel üldklassides ja logopeedilises klassis ei esinenud.

Kaassõnu on enam kasutanud logopeedilise klassi öpilased, mis viitab sellele, et öpilased eelistavad analüütilist vormi sünteetilisele vormile.

Arvsõna esines sagedamini ühendeis "üks poiss", "teisele poole" jt. Kõige vähem on arvsõnu kasutanud logopeediline klass.

Hüüdsõnu on kasutanud ainult mõned üldklasside öpilased.

Sõnaliikide kasutamise osas olulisi erinevusi üldklasside ja logopeedilise klassi öpilaste vahel ei esinenud, v.a. nimi- ja tegusõnade kasutamisel. Peab märkima, et logopeedilise klassi öpilaste jutustused olid lühemad, esines enam väljendusraskusi ja pildiseeriade sisulist mittemõistmist.

Tabel 4

ÜLDKLASSIDES JA LOGOPEEDILISES KLASSIS KASUTATUD
SÖNALIIGID JUTUSTUSTES

Sõnaliik	Üldklasside keskmine		Logopeediline klass	
	Arvudes	%-des	Arvudes	%-des
Nimisõna	692	27,2	179	34,1
Omadussõna	29	1,1	8	1,5
Asesõna	215	8,6	31	6,9
Arvsõna	34	2,3	1	1,2
Tegusõna	736	29,3	153	28,0
Määrsõna	419	16,7	74	15,1
Kaassõna	21	0,8	15	3,7
Sidesõna	309	13,3	59	12,3
Hüüdsõna	6	0,5	-	-

Igasugune kõne koosneb lauseist, viimased omakorda sõnadest, mis on grammatiliselt organiseeritud või esinevad üksikuna. Seega on lauseliige funktsionaalne kategooria, mille määramisel arvestatakse sõnade grammatilist vahet sõnaühendite või lauses tervikuna.

Järgnevalt vaatleme lauseliikmete kasutamist õpilaste poolt.

Kõige rohkem kasutasid õpilased oma jutustustes määrust ja öeldist. Öeldise ja aluse suhe on peaaegu 2:1, mis näitab, et õpilased kasutasid palju aluseta lauseid. (Subjekt on siseskõnes). Enam kasutasid õpilased kohamäärust, vähem ajamäärust. See näitab, et ruumisuhteid väljendavad sõnad on enam kasutatavad ja ka nõistetavamad. Palju kasutasid õpilased määrust "siin" ja "siis". Ajamääruse rõhuva enamuse andiski sõna "siis".

Vähem kasutasid õpilased viisimäärust. Viisimäärusena esinesid sagedamini nimisõnad, aga ka määrsõnad. Hulga e. määrämäärust on kasutatud kõikides klassides alla 1% kõigist lauseliikmetest. Ainult ühel juhul kasutas õpilane öeldistaitemäärust.

Teomäärus oli jutustustes sagedame ja esines peaaegu igas jutustuses. Õpilased kasutasid palju ma-tegevusnime, mistõttu teomäärus esineski nii sageli.

Õpilaste jutustustes esines veel sihitismäärust, ajamäärust ja kaasolumäärust. Neid kõiki tuli ette üksikutel juhtudel.

Täiendit kasutasid õpilased suhteliselt vähe. Täien-

dina esines lisaks omadussõnadele arvsõnu ja nimisõnade omastavat käännet.

Lisandit ja ütet esines jutustustes üksikutel juhtudel, samuti ka öeldistäidet. Ka rõhulaiendit tuli harva ette õpilaste jutustustes. Rõhulaiendit, lisandit, ütet ei kasutanud ükski logopeedilise klassi õpilane.

Kuna sidesõnade arv õpilaste jutustustes oli suur, siis ka sidendite arv püsib kõrge.

Alus esines peamiselt täisalusena. Osaalus esines 3 juhul. Öeldisena kasutasid õpilased nii iseseisvat kui ka ühendverbi, n. välja tõmbama jt.

Sihitisena kasutati täis- ja osasihitist ja seda ka täiesti sarnaste situatsioonide väljendamisel. Näit. "koer tirib poisi veest välja" ja "koer tirib poissi veest välja". Üks väljendab vaid lõpetatud, teine lõpetamata tegevust.

Olulist vahet lauseliikmete kasutamise osas jutustustes üldklassides ja logopeedilises klassis ei olnud. Kuid logopeedilise klassi õpilased kasutasid vähem täiendit, ei kasutanud lisandit, rõhulaiendit. Seega oli nende lausetes subjekti iseloomustamine ja emapoolse suhtumise väljendamine puudulikum.

Vahe üldklasside ja logopeedilise klassi vahel seisneb agrammatismi esinemises. Logopeedilise klassi õpilaste jutustustes esines rohkem agrammatismi. See ilmneb ebaõigete vormide kasutamises. Sõna tüves esines vigu nagu: päästake pro päästke, oskand pro osanud, tõmmasid pro tõmbasid, seatama pro seadma, hakama pro hakkama.

Sõnalõppudes tehti vigu nagu: kalasi pro kalasid, õnge

pro önges, paati pro paadiga.

Peab ütlema, et suulises kõnes teevad õpilased palju vähem vigu kui kirjutamisel. Suulises kõnes jäävad vead ka enam varjatuks, sest kaasvestleja pöörab esmajoones tähelepanu mõttele.

Tabel 5

LAUSELIIKMETE KASUTAMINE JUTUSTUSTES
ÜLDKLASSIDES JA LOGOPEEDILISES KLASSIS

Lause liige	Üldklasside		keskmine Logopeediline klass	
	Arvudes	%-des	Arvues	%-des
Alus	389	17,2	88	17,1
Õeldis	648	28,0	128	27,3
Õeldistäide	5	0,2	3	0,6
Sihitis	199	8,8	42	8,1
Kohanäärus	280	12,4	69	12,6
Ajamäärus	168	7,4	35	7,4
Viisimäärus	47	1,6	8	1,7
Määramäärus	13	0,5	4	0,8
Õeldistäitem.	1	0,04	1	0,2
Teomäärus	92	4,0	21	4,4
Sihitismäärus	22	0,9	3	0,6
Omajamäärus	3	0,1	1	0,2
Kaasolumäärus	1	0,04	-	-
Täiend	90	4,0	7	1,4
Lisand	3	0,1	-	-
Sidend	307	13,6	58	11,1
Rõhulaiend	15	0,6	-	-
Üte	2	0,08	-	-

Lause on seda täiuslikum, mida täpsemalt ta annab edasi informatsiooni, suhtumisi.

Käesolevas jutustuses kasutasid õpilased valdavalt jutustavaid lauseid. Küsi- ja hüüdlauseid esines paaris jutustuses. II A klassi õpilased moodustasid 116 lauset, keskmiselt iga õpilase jutustuses oli 4 lauset. II B klassis koostati 95 lauset, iga õpilane koostas keskmiselt 4,3 lauset. II C klassi õpilased moodustasid 116 lauset, iga õpilane koostas keskmiselt 3,5 lauset. II D - logopeediline klass - moodustati 67 lauset, mis iga õpilase jutustuses teeb keskmiselt 3,5 lauset. Kõige pikemas jutustuses oli 10 lauset. Esines jutustusi, mis koosnesid ainult ühest lausest. See lause oli tavaliselt "venitatud", osalaused olid seotud sidesõnaga "ja". Nii võis esineda töös 6-8 osalausega lauseid, mis omavahel ei moodustanud tervikut. Sageli polnud need õpilased, kes piirdusid ühe lausega, sisuliselt õigesti mõistnud ülesannet, s.t. ei mõistnud piltide sisu.

"Pikalevenitatud" lausete alla paigutati analüüsis ainult niisugused laused, mis hõlmasid peaaegu kogu jutustuse ja mis ka sisuliselt ja mõtteliselt olid ebaselgemad ja ebatäpsamad.

Kõige rohkem kasutavad õpilased lihtlauseid. Laiendamata ja laiendatud lihtlauseid esines peaaegu võrdselt. Lausete üldarvust moodustasid lihtlauseid ligi 50%. Jutustustes esines ainult üks koondlause.

Teisel kohal arvuliselt on rindlauseid (40%). Tunduvalt vähem on kasutatud põimlauseid. Kõrvallausetena esine-

sid sihitislaused (6), ajamääruslaused (3), hulgamääruslaused (2), viisimääruslaused (1), täiendlause (1). Kiillauset kasutas 2 õpilast.

Segaliitlaused esinesid 10 õpilase jutustuses. Körvalausete liigid olid neis: sihitislaused (5), 1 täiendlause, 1 põhjus-määruslause, 1 hulgamääruslause, 1 määramääruslause. Võib oletada, et liitlauseid kasutavad õpilased suhteliselt ebateadlikult, s.t. pööravad vähe tähelepanu oma lausestusele. Jutustused on konkreetsed ja lihtsa ülesehitusega. Kõigi 100 töö analüüsimisest võib järeldada, et laste passiivne sõnavara on rikkam kui ta konkreetses jutustuses või situatsioonis väljendub. Õpilased kasutavad alateadlikult keerulisi keele reegleid ja on võimelised ka küllalt raskeid konstruktsioone moodustama.

Lauselühendeid kasutas 3 õpilast. Mõttelt jätsid lause lõpetamata kaks õpilast. Pikale venitasid oma laused 11 õpilast (5 neist logopeedilisest klassist).

Lausete koostamisel suuremaid raskusi esines logopeedilise klassi õpilastel. Lauseehitus oli neil sageli konarlik, sõnade järjekord ebaõige, kasutasid ebaõigeid vorme. Rindlauseid kasutasid logopeedilise klassi õpilased teistest vähem. Lõpetamata ja "pikalevenitatud" lauseid esines logopeedilise klassi õpilastel protsentuaalselt rohkem kui üldklasside õpilastel. Järelikult lausete moodustamisel, võrreldes üldklasside õpilastega esineb suuremaid raskusi logopeedilise klassi õpilastel.

Tabel 6

LAUSE LIIKIDE KASUTAMINE ÜLDKLASSIDES JA LOGOPEEDILISES
KLASSIS

Lause liik	Üldklasside keskmine		Logopeediline klass	
	Arvudes	%-des	Arvudes	%-des
Lihtlause	162	49,5	39	58,3
Rindlause	135	41,3	18	26,8
Pöimlause	11	3,3	2	2,9
Segaliitlause	8	2,4	2	2,9
Nimetavaline lause	4	1,3	-	-
Löpetamata lause	1	0,3	1	1,4
"Venitatud" lause	6	1,8	5	7,4

Veelgi põhjalikumaks üldklasside ja logopeedilise klassi õpilaste suulise kõne erinevuse väljatoomiseks analüüsimine järgnevalt logopeedilise klassi õpilaste ja sama suure grupi üldklasside õpilaste poolt kasutatud sõnade esinemissagedust. Eraldi on analüüsitud käändsõnad, pöördõnad ja muutumatud sõnad ja vastavalt sõnaliikide kaupa on koostatud sagedussõnastik.

Vaatame kõigepealt käändsõnade kasutamist ja valikut õpilaste poolt. Üldklassides oli 19 jutustuses kokku 595 sõna, neist käändsõnu 219, s.o. 36,8%. Jutsustustes esines 35 erinevat käändsõna. Kõige sagedamini kordusid järgmises sõnad: ta - 51 korda, vesi - 30 korda, poiss - 27 korda, kala - 20 korda, koer - 17 korda, paat - 10 korda. Teised sõnad kordusid alla 10 korra või esinesid üksikuna. Logopeedilises klassis esines jutustustes kokku 522 sõna, neist 216 sõna olid käändsõnad, s.o. 41,4%. Erinevaid käändsõnu oli 28. Kõige sagedamini kordusid jutustustes järgmised käändsõnad: poiss - 37 korda, vesi - 35 korda, kala - 28 korda, ta - 27 korda, koer - 16 korda ja paat - 15 korda. (Analüüsimisel on sõna erimuutevormid toodud algvormi alla)

Kõige sagedamini korduvad sõnad langevad logopeedilises- ja üldklassis kokku, kuid üldklassis esineb kordumisi siiski vähem (vastavalt 27 korda üldklassis, 37 korda logopeedilises klassis). Üldklassides on aga enam sõnu kasutatud - 35 erinevat käändsõna, logopeedilises klassis 28 erinevat sõna. Võime öelda, et üldklasside õpilaste jutustused on väljendusrikkamad, dünaamilisemad. Asesõna "ta" sage ka-

sutamine üldklassides on tingitud lausetevahelisest paremast seostatusest kui logopeedilises klassis.

Pöördsõnu oli üldklassides 595-st 165 - s.o. 27,9%. Erinevaid pöördsõnu oli 30. Sagedamini kordusid sõnad: tõmbama - 18 korda, minema - 16 korda, hakkama - 16 korda, kukkuma - 15 korda, püüdma - 14 korda. Logopeedilise klassi õpilaste jutustustes esines 151 pöördsõna - s.o. 28,5%. Erinevaid pöördsõnu esines 33. Kõige sagedamini kordus sõna "püüdma" - 18 korda, järgnesid: olema - 17 korda, kukkuma - 16 korda, hakkama 14 korda, tõmbama - 14 korda, minema - 12 korda. Teised sõnad kordusid alla 10 korra või esinesid üksikult.

Sõna "olema" suur korduste arv logopeedilises klassis näitab, et õpilased kasutavad enam üldsõnalist predikaati, mis kannab vähe olulist informatsiooni. Üldklassides kordus sõna "olema" ainult 7 korda. Teiste pöördsõnade valikul üldklasside õpilased on eelistanud konkreetsemaid pöördsõnu, mis kannavad sageli konkreetsemat informatsiooni, näit. sõnad "tõmbama", "sikutama" on konkreetsemad kui logopeedilises klassis enamtarvitatav sõna "püüdma".

Muutumatu sõnu esines üldklassis 211 - s.o. 35,4%, erinevaid sõnu 39. Üle 10 korra kordusid järgmised sõnad: ja - 54 korda, siis - 24 korda, välja - 14 korda, siin - 11 korda, appi - 10 korda. Muutumatu sõnu logopeedilises klassis oli 155 - s.o. 27,9%. Erinevaid muutumatu sõnu oli jutustustes kasutatud 38. Sagedamini esinesid sõnad: ja - 50 korda, siis - 24 korda, välja - 14 korda.

Muutumatu sõnade vähem tarvitamine logopeedilises

klassis näitab, et nende jutustused on üldsönalisemad, vähem määratletud. Sidesõna "ja" sage kordumine on tüüpiline õpilaste kõnele ja sellega on liialdatud mõlemas klassis. Sõna "appi" sagedasem tarvitamine üldklassis aga näitab, et nad mõistsid paremini seeriapiltide sisu. Sõnade "äkki", "ka", "järsku" jt. tarvitamine üldklassides näitab, et üldklasside õpilased lisavad oma jutustustele ka enam omapoolset suhtumist. Sõna "aga" kasutamine näitab, et üldklasside õpilaste jutustustes esineb rohkem vastandamist.

Järgnevalt on toodud sagedussõnastik õpilaste jutustest, millest me võime järeldada, et üldklasside õpilaste sõnavara on mõnevõrra rikkam.

Tabel 7

SAGEDUSSÖNASTIK SÖNALIIKIDE KAUPA

Sõnaliik	Sõna	Kordamiste arv üldklassides	Jrk. nr.	Kordamiste arv logopeedilises klassis	Jrk. nr.
NIMISÕNA	vesi	30	1	35	2
	poiss	27	2	37	1
	kala	20	3	28	3
	koer	17	4	16	4
	paat	10	5	15	5
	kallas	7	6	3	9-11
	öng	6	7-8	9	6
	laev	6		3	9-11
	ots	5	9	4	8
	Mati, tõnu jt.	3	10-13	6	7
	jögi	3		3	9-11
	vetelpäästekoer	3		2	12-14
	meri	3	1	1	15-20
	käsi	2	14-16	2	12-14
	pluus	2		-	
	laps	2		-	
	särk	1	17-27	2	12-14
	maa	1		1	15-20
	kalapüüdmine	1		-	
	sõit	1		-	
	kodu	1		-	
	puu	1		-	
	rohi	1		-	
	külg	1		-	
	pöhi	1		-	
	hommik	1		-	
	ritv	1		-	
	selg	-		1	15-20
öhk	-		1		

Sõnaliik	Sõna	Kordamiste arv üldklassides	Jrk. nr.	Kordamiste arv logopeedilises klassis	Jrk. nr.
	tüdruk püksid	-	-	1	15-20
OMADUSÕNA	suur	1	1-3	4	1
	tagumine	1		-	
	kauge	1		-	
	sügav	-		1	2-4
	kollane	-		1	
	pruun	-		1	
ASEÕNA	ta	51	1	28	1
	see	1	2-4	2	2
	mingi	1		-	
	ise	1		-	
	nad	-		1	3
ARV- SÕNA	üks	5	1	1	1
TEGUSÕNA	tömbama	18	1	14	4-5
	hakkama	16	2	14	
	minema	16	3-4	12	6
	kukkuma	16		16	3
	tulema	15	5	8	8-9
	püüdma	14	6	18	1
	sõitma	8	7-8	5	10
	hüüdma	8		3	
	olema	7	9	17	2
	ujuma	6	10-11	9	7
	tirima	6		8	8-9
	päästma	3	12-15	2	13-15
	uppuma	3		2	
	tooma	3		1	16-33
sikutama	3		-		
võtma	2	16-23	3	11-12	

Sõna- liik	Sõna	Kordamiste arv üld- klassides	Jrk. nr.	Kordamiste arv logo- peedilises klassis	Jrk. nr.
TEGUSÕNA	hüppama	2	16-23	1	16-33
	jõudma	2		1	
	tundma	2		1	
	oskama	2		2	
	saama	2		1	
	tahtma	2		-	
	kuukma	2		-	
	nägema	1	24-30	2	13-15
	karjuma	1		1	16-33
	laskma	1		1	
	torkama	1		-	
	murduma	1		-	
	pörkama	1		-	
	jääma	1		-	
	katsuma	-		1	16-33
	kiskuma	-		1	
	vaatama	-		1	
	jooksma	-		1	
	vedama	-		1	
	lendama	-		1	
	töstma	-		1	
	rippuma	-		1	
	tõusma	-		1	
	seadma	-		1	

	siis	24	1	24	1
	välja	14	2	14	2
	siin	11	3	2	9-12
	appi	10	4	5	3-5
	ei	8	5	5	
	ära	5	6	3	7-8
	äkki	4	7	-	-
	pärast	3	8-10	5	3-5

Sõna- liik	Sõna	Kordamiste arv üld- klassides	Jrk. nr.	Kordamiste arv logo- peedilises klassis	Jrk. nr.
	kinni	3	8-10	1	13-35
	ka	3		-	
	peale	2	11-14	2	9-12
	kassa	2		-	
	maha	2		-	
	üंबर	2		-	
	pealt	1	15-33	4	6
	lahti	1		1	13-35
	tagasi	1		1	
	peal	1		1	
	juba	1		1	
	nii	1		1	
	kövasti	1		1	
	ükskord	1		-	
	niikaua	1		-	
	pealt	1		-	
	noomoodi	1		-	
	äärde	1		-	
	kuidagimoodi	1		-	
	poole	1		-	
	päris	1		-	
	juures	1		-	
	kuskile	1		-	
	järsku	1		-	
	peaaegu	1		-	
	sees	-		3	7-8
	eemal	-		2	9-12
	üles	-		2	
	sisse	-		1	13-35
	pooleks	-		1	
	sealt	-		1	
	koos	-		1	
	täis	-		1	

MÄÄR- JA KAASSÕNA

Sõnaliik	Sõna	Kordamiste arv üldklassides	Jrk. nr.	Kordamiste arv logopeedilises klassis	Jrk. nr.
MÄÄR- JA KAASSÕNA	hästi	-		1	13-35
	taha	-		1	
	nüüd	-		1	
	katki	-		1	
	ääres	-		1	
	juurde	-		1	
	kuni	-		1	
	natuke	-		1	
	edasi	-		1	
	enam	-		1	
SIDE SÕNA	ja	54	1	50	1
	aga	7	2	2	3-4
	et	2	3	3	2
	kui	1	4-5	2	3-4
	nagu	1		-	
HÜÜD-SÕNA	noh	1	1	-	
Kokku:		595		522	

3.3. Kirjandite analüüs

Kirjandid näitavad ilmekalt, et logopeedilise klassi õpilastel on palju suuremaid raskusi kirjutamisega kui üldklasside õpilastel. Logopeedilise klassi töödes esineb tunduvalt rohkem vigu, tööd on lühemad ja ebatäpsemad. Logopeedilises klassis kõige lühemas kirjandis oli 9 sõna, kõige pikemas kirjandis 50 sõna, kokku oli nende kirjandites 565 sõna. Keskmise sõnade arv ühes töös logopeedilises klassis oli 29,7 sõna. Õigekirja vigade arv logopeedilises klassis oli 427, mis moodustab sõnade arvust 72,9%. Lausete arv oli logopeedilises klassis 108, ühes töös oli seega keskmiselt 5,7 lauset. Kolmes üldklassis kõige lühemas kirjandis oli 17 sõna, kõige pikemas kirjandis 139 sõna. Kokku oli üldklasside kirjandites 3534 sõna, keskmiselt igas töös oli 43,6 sõna. Vigade arv üldklassides oli 722, mis sõnade üldarvust moodustab 20,4% (logopeedilises klassis 72,9%). Lauseid oli üldklasside kirjandites 577, ühes töös oli seega keskmiselt 7,1 lauset.

Üldklasside õpilastest kirjutas vigadeta töö 4 õpilast, 1 viga oli 6 õpilasel, 2 viga 2 õpilasel. 3-10 viga tegid 36 õpilast, s.o. 44%. 10 ja rohkem viga 81 õpilasest tegi oma töös 30 õpilast, s.o. 37%, üle 20 viga tegi 6 õpilast, 2 õpilasel oli üle 30 viga. Peab märkima, et tavaliselt suuremale sõnade arvule kaasnes ka suurem vigade arv.

Logopeedilises klassis kõige väiksem vigade arv oli 6 (9 sõna töös). Alla 10 viga oli veel kahes töös, kuid sõnade arv neis oli ka alla 20. 10-20 viga esines 7 töös, 20-30 viga 3 töös, 30-40 viga 5 töös ja ühes töös esines 49 viga (48 sõna). Seega 10 ja rohkem viga tegid 19 õpilastst 16 õpilast (84,2%).

Arvestades, et üldklasside õpilastest on analüüsitud 81 õpilase kirjandit (3534 sõna) ja logopeedilise klassi õpilastest 19 õpilase kirjandit (565 sõna) näeme, et logopeedilise klassi õpilased on teinud tunduvalt enam vigu kui üldklasside õpilased ja seda peaaegu kõikides vealiikide osas.

Lühikest täishäälikut märgiti kahekordselt 7 juhul üldklassides ja 18 juhul logopeedilises klassis. Logopeedilises klassis ei ole lühikese täishääliku märkimisel teinud viigu 8 õpilast. Pika täishääliku on märkinud ühekordselt üldklasside õpilased 26 juhul, logopeedilise klassi õpilased 19 juhul (viigu ei esinenud 10 õpilasel). Ülipika täishääliku on märkinud ühekordselt üldklasside õpilased 28 juhul, logopeedilises klassis 26 juhul (viigu ei esinenud 6 õpilasel).

Lühikese sonoori märkimisel ei eksitud, ülipikk soonekirjutati ühekordselt 4 juhul üldklassides ja 1 juhul logopeedilises klassis. Küll aga eksiti pika sonoori märkimisel, nimelt 32 juhul üldklassides ja 15 juhul logopeedilises klassis (viigu ei olnud 8 õpilasel)

g, b, d asendati k, p, t-ga 23 juhul üldklassides ja logopeedilises klassis 34 juhul (4 õpilast ei eksinud). g, b, d-d kk, pp, tt-ga ei asendatud. k, p, t asendati g, b, d-ga 1 juhul üldklassides ja 3 juhul logopeedilises klassis, asendamine kk, pp, tt-ga esines üldklassides 4 juhul. kk, pp, tt asendati g, b, d-ga 2 juhul üldklassides ja 4 juhul logopeedilises klassis (eksis 2 õpilast), kk, pp, tt asendati k, p, t-ga üldklassides 39 juhul, logopeedilises klassis 13 juhul (ei eksinud 10 õpilast). Logopeedilises klassis ei teinud ühtegi kvantitatiivset asendust vaid 1 õpilane, ühel õpilasel esines 1 kvantitatiivne asendus. 2-4 kvantitatiivset asendust esines 5 õpilasel. Kõige rohkem ühes töös esines 18 kvantitatiivset asendust. Üldklassides ei esinenud kvantitatiivseid asendusi 24 õpilasel, ülejäänutel esinevad üksikud

kvantitatiivsed asendused ja ainult 2 õpilasel esines neid üle 10.

Konsonandi märkimisel järgsilbis eksiti üldklassides 24 juhul, logopeedilises klassis 6 juhul. Suhteliselt palju vigu põhjustas konsonandi märkimine sõnalõpus, üldklassides eksiti 48 juhul, logopeedilises klassis 76 juhul. Logopeedilises klassis ei eksinud konsonandi märkimisel sõnalõpus ainult 2 õpilast, 5 töös esines 6-8 viga ja ühes töös isegi 13 viga sõnalõpu märkimisel. Konsonantühendis klusiiliga tehti üldklassides vigu 48 juhul ja logopeedilises klassis 30 juhul, klusiilita konsonantühendi märkimisel eksiti üldklassides 8 juhul, logopeedilises klassis 4 juhul (2 õpilast). Logopeedilises klassis ei eksinud konsonantühendi märkimisel 5 õpilast.

"Sõnatasandi" vigu esines üldklassides 65, logopeedilises klassis 22 (viga ei teinud 6 õpilast, 1 viga oli 7 õpilasel). Tähtede ärajätmisi esines üldklassides 83, logopeedilises klassis 31 (ei eksinud 5 õpilast). Tähtede lisamisi esines üldklassides 11, logopeedilises klassis 9, tähtede asendamisi üldklassides 24, logopeedilises klassis 10, järjekorra muutmisi esines üldklassides 4, logopeedilises klassis 2. Logopeedilises klassis tähtede lisamisi, asendamisi ja järjekorra muutmisi ei esinenud 6 õpilasel, ülejäänutel esinesid neid vigu 1 või 2. Reeglivigu tegid üldklassi õpilased 141, logopeedilise klassi õpilased 66. Reeglivigu ei teinud ainult 2 logopeedilise klassi õpilast. "j" asendati üldklassides 53 juhul, logopeedilises klassis 28 õpilast (ei eksis-

nud 7 õpilast). Kokkuvõtte vigadest esitame tabelis 8.

Võrreldes etteütlustes ja kirjandites esinenud vigu, võib öelda, et kvantitatiivseid asendusi esines suhteliselt rohkem etteütlustes, kus õpilased on sunnitud teadlikult enam pöörama tähelepanu oma kõnele. Kirjandites esines tunduvalt rohkem hooletusvigu, s.t. esines rohkem tähelepanamatusvigu just reegliviigade osas. Kirjandites esines rohkem ka sõnatasandi vigu, kuna siin pidi õpilane iseseisvalt sõnade piiri tunnetama, etteütlustes aga võis toetuda õpetaja häälendamisele. Üldiselt oli kirjandites rohkem vigu kui etteütlustes. Etteütlustes oli üldklassides kokku 2511 sõna, neis vigu kokku 325 - s.o. 12,9%. Kirjandites esines kokku 3534 sõna, neis vigu 722-s.o. 20,4%. Logopeedilises klassis oli etteütlustes 589 sõna, vigu 380 - s.o. 64,4%, kirjandites esines kokku 586 sõna, vigu neis 427 - s.o. 72,9%. Seega protsentuaalne vigade suhe üldklassides ja logopeedilises klassis on peaaegu võrdne, kuid me võrdleme etteütluste ja kirjanditeid. Kuid oluline erinevus on sõnade üldarvus. Vigade protsent viimasest on üldklassides ligi 5 korda väiksem etteütlustes ja 3 korda väiksem kirjandites, kuid sõnade üldarv üldklasside kirjandites on peaaegu 5 korda suurem vigade arvust. Logopeedilises klassis on sõnade üldarv kirjandites isegi 3 võrra väiksem kui etteütlustes, üldklassides on aga üle 1000 sõna rohkem kui oli etteütlustes.

Kokkuvõttena võib öelda, et kvantitatiivseid asendusi esines üldklasside etteütlustes ja kirjandites enam-vähem võrdselt, logopeedilises klassis aga enamasti kirjandites

isegi vähem kui etteütlustes. Sama võib öelda tähtede ärajätmise. -lisamise, -asendamise, -järjekorra muutmiste kohta (v.a. tähtede ärajätmine, mis üldklassides esines kirjandites hoole- tusveana sagedamini). Tunduvalt enam kui etteütlustes, esines aga kirjandites vigu sõnalöppude-, konsonantühendi- ja "j" -märkimisel, samuti ka sõnatasandi ja reeglivigu.

Andmed on toodud tabelis 9.

Tabel 8

ÜLDKLASSIDE JA LOGOPEEDILISE KLASSI ÕPILASTE
KIRJANDITE VIGADE ANALÜÜS (ABSOLUUTARVUDES)

	Vea liik	Üldklassid	Logo- peediline klass	
I	Täis- hää- lik	Lühike - pikk, ülipikk	7	18
		Pikk - lühike	26	19
		Ülipikk - lühike	28	26
II		Lühike - pikk, ülipikk	-	-
	So- noor	Pikk - lühike	32	15
		Ülipikk - lühike	4	1
III		g, b, d - k, p, t	23	34
		g, b, d - kk, pp, tt	-	-
		k, p, t - g, b, d	1	3
		k, p, t - kk, pp, tt	4	-
		kk, pp, tt - g, b, d	2	4
		kk, pp, tt - k, p, t	39	13
III A		järgsilpides	24	6
		Sõnalöppudes	48	76
		Konsonantühendis	48	30
IV		Konsonantühend (sonoor)	8	4
V		Sõnatasand	65	22
VI		Tähtede ärajätmised	83	31
		lisamised	11	9
		asendamised	24	10
		jrk. muutmised	4	2
VI		Reeglivead	141	66
		j-vead	53	28
		Kokku:	722	427
		Õpilaste arv:	81	19
		Sõnade arv:	3515	565

Tabel 9

ETTEÜTLUSTES JA KIRJANDITES ESINENUD VIGADE ARV
ÜLDKLASSIDES JA LOGOPEEDILISES KLASSIS

Vea liik	Üldklass		Logopeediline klass		
	Etteütlus	Kirjand	Etteütlus	Kirjand	
I Täis- hää- lik	Lühike - pikk,ülip.	3	7	9	18
	Pikk - lühike	4	26	33	19
	Ülipikk - lühike	6	28	43	26
II So- noor	Lühike - pikk,ülip.	-	-	2	-
	Pikk - lühike	37	32	18	15
	Ülipikk - lühike	2	4	11	1
III	g,b,d - k,p,t	17	23	22	34
	g,b,d - kk,pp,tt	-	-	-	-
	k,p,t - g,b,d	6	1	8	3
	k,p,t - kk,pp,tt	35	4	2	-
	kk,pp,tt - g,b,d	-	2	-	4
	kk,pp,tt - k,p,t	3	39	10	13
IIIA	Järgsilpides	3	24	4	6
	Sõnalöppudes	37	48	51	76
	Konsonantühendis	36	48	24	30
	Konsonantühendis	6	8	4	4
IV	Tähtede ärajätmine	30	83	34	31
	lisamine	6	11	19	9
	asendamine	37	24	19	10
	jrk.muutmise	1	4	-	2
V	Sõnatasand	8	65	17	22
VI	Reeglivead	48	141	50	66
	j-vead		53		28
	Kokku:	325	722	380	427
	Sõnade arv	2511	3534	589	586
	Õpilaste arv	81	81	19	19

Nagu eespool märgitud, oli üldklasside õpilaste kirjandites sõnade arv 3515, logopeedilises klassis 565. Nii üldklasside kui logopeedilise klassi õpilaste kirjandites esines kõige rohkem nimisõnu, vastavalt 40,8% ja 45,8%.

Tegusõnu esines üldklasside kirjandites 25,9%, logopeedilises klassis 29%.

Sageduselt järgmisel kohal olid üldklassides sidesõnad - 10,8%, logopeedilises klassis määrsõnad - 9,3%, seejärel üldklassides määrsõna - 9,5% ja logopeedilises klassis sidesõnad - 8,6%. Sidesõnadest kõige sagedamini esines sidesõna "ja", millega ühendatakse erinevaid lauseid omavahel. Kirjandites on õpilased kasutanud palju koondlauseid, milles esineb sageli sidesõny "ja". Näit.: "Triin ja Tiina korjavad seeni ja marju". Teistest sidesõnadest kohtame veel sõnu: kui, et, ning. Teisi sidesõnu esines väga harva. Määrsõnadest esines kirjandites sageli täis, juba, ka, siin, varsti, nii, hästi, soojalt, röömsalt jt.

Paljud õpilased on kasutanud asesõnu, aga esines ka töid, kus ei esine ühtegi asesõna. Üldklassides moodustavad asesõnad teistest sõnaliikidest 7,4%, logopeedilises klassis 4,8%. Kõige sagedasem oli asesõna "nad", seejärel "see" ja "palju".

Märksa rohkem kui suulises kõnes, on üldklasside õpilased kasutanud omadussõnu - 3,4%, logopeedilises klassis on omadussõnu kasutatud tähelepanuväärselt vähem - 1,3%. Omadussõnadest esinesid kõige sagedamini värvide nimetused - kollane, hall, must, punane.

Teistest omadussõnadest esinesid veel ilus, hea, uus, mürgine jt.

Arvsõnadest esinesid kirjandites kõige sagedamini sõnad "teised" ja "üks". Üldklassides kasutati arvsõnu 1,3% logopeedilises klassis 0,7%.

Kaassõnu on kasutanud üldklasside õpilased 0,8%, logopeedilise klassi õpilased 0,5%. Peaaegu eranditult on õpilased kasutanud postpositiivseid. Sagedamini esinesid sellised ühendid nagu kodu poole, puu otsas, traadi peal. Prepositiividest esines sõnaühend - mööda teed.

Hüüdsõna on kasutanud üks üldklassi õpilane, logopeedilises klassis hüüdsõnu ei ole kasutatud.

Sõnaliikide analüüs õpilaste kirjandites näitas, et logopeedilise klassi õpilased kasutavad vähem erinevaid sõnaliike kui üldklasside õpilased, mis kinnitab suulise kõne uurimuse tulemusel tehtud järeldust, et logopeedilise klassi õpilaste sõnavara ei ole nii rikkalik, kui on üldharidusliku kooli õpilaste sõnavara.

Logopeedilise klassi õpilaste kirjandid on tunduvalt lühemad ja sageli väga üldisõnalisad, puudub ilmeks. 3 logopeedilise klassi õpilasel oli kirjandites kasutatud ainult 3 sõnaliiki: nimisõnu, tegusõnu ja kas määrsõnu või sidesõnu. 4 õpilast oli kasutanud 4 sõnaliiki ja ainult 2 õpilast olid oma kirjandis kasutanud 7 sõnaliiki.

Üldklassides oli olnud ühtegi õpilast, kellel oleks kirjandis esinenud ainult 3 sõnaliiki, minimaalne sõnaliikide arv ühes kirjandis oli üldklassides 5 sõnaliiki.

Nimi- ja tegusõnu on kasutanud kõik õpilased. Omadussõnu on kasutanud 19 logopeedilise klassi õpilasest vaid 5 õpilast, neist 4 ühte omadussõna. Üldklassides ei kasutanud omadussõnu 81 õpilasest 27 õpilast, ühte omadussõna kasutas 24 õpilast, kõige rohkem on kasutatud 14 omadussõna, ühes kirjandis. 30 õpilast kasutas kirjandis 2 ja rohkem omadussõna.

Asesõnu ei ole kasutanud 7 logopeedilise klassi õpilast ja 7 üldklasside õpilast (vastavalt 19 ja 81 õpilasest)

Arvsõnu on kasutanud 36 õpilast üldklassidest ja ainult 3 logopeedilise klassi õpilast. Enamuses on kasutanud ainult ühte arvsõna.

Määrsõnu ei ole kasutanud 1 õpilane logopeedilisest klassist ja 1 õpilane üldklassidest. Kõige rohkem määrsõnu ühes kirjandis on kasutatud üldklassis 18 ja logopeedilises klassis 6.

Kaassõnu on kasutanud 2 logopeedilise klassi õpilast ja 20 üldklasside õpilast. Sidesõnu ei ole kasutanud 2 logopeedilise klassi õpilast. Häädsõna on kasutanud üks üldklassi õpilane.

Sõnaliikide kasutamise võrdlus üldklassides ja logopeedilises klassis esitatakse järgnevas tabelis.

Tabel 10

SÖNALIIKIDE KASUTAMINE ÜLDKLASSIDE JA
LOGOPEEDILISE KLASSI KIRJANDITES

8

Sõnaliik	Üldklassid		Logopeediline klass	
	Arvudes	%-des	Arvudes	%-des
Nimisõna	1431	40,8	259	45,8
Omadussõna	120	3,4	7	1,3
Asesõna	257	7,4	27	4,8
Arvsõna	38	1,3	4	0,7
Tegusõna	906	25,9	164	29,0
Määrsõna	338	9,5	52	9,3
Kaassõna	24	0,8	3	0,5
Sudesõna	382	10,8	49	8,6
Hüüdsõna	1	0,1	-	-

Lauseliikmeid oli kõikides kirjandites kokku üldklassides 2915 ja logopeedilises klassis 460.

Kõige rohkem esines kirjandites öeldist - üldklassides 25,8% ja logopeedilises klassis 29,6%. Töodes esines aluseta lauseid, mida näitab ka aluse kasutamise väiksem protsent - üldklassides esines alust 23,6% ja logopeedilises klassis 27,2%. Juba see, et alust ja öeldist esines logopeedilises klassis rohkem kui üldklassis näitab, et teisi lauseliikmeid on logopeedilise klassi õpilased kasutanud vähem. See aga, et alust esines protsentuaalselt vähem, lubab oletada, et subjekt on olemas, ainult "sisekõnes" ja õpilane ebateadlikult ei pea vajalikuks oma kõnet teistele arsaadavaks teha.

Protsentuaalselt kolmandal kohal on kohamäärus - üldklassides 12,6%, logopeedilises klassis 18,5%. Kõige sagedamini esines kirjandites kohamäärusena ühend "metsa seenel".

Määrustest esines veel ajamäärust - üldklassides 3,3%, logopeedilises klassis 2,5%; viisimäärust üldklassides 1,5%, logopeedilises klassis 1,1%; määramäärust esines vastavalt 1,7% ja 1,1%. Öeldistäitemäärust kasutasid ainult üldklasside õpilased - 0,3%, samuti ka põhjasmäärust - 0,2%. Teomäärust kasutasid üldklasside ja logopeedilise klassi õpilased peaaegu võrdselt - 1,8% ja 1,9%, sama võib öelda ka sihitismääruse - 0,7% ja 0,7% ning kaasolumääruse kohta - 0,3% ja 0,4%. Omajamäärust esines üldklassi õpilaste kirjandites 1,2%, logopeedilise klassi õpilaste kirjandites 0,9%.

Teistest lauseliikmetest esines öeldistäidet üldklassides 5,3%, logopeedilises klassis 1,5%, sihitist vastavalt

9,2% ja 4,3%, täiendit 4,8 % ja 2,5%, lisandit 0,1%, logopeedilises klassis lisandit ei esinenud. Sidesõnu esines üldklassides 7,4%, logopeedilises klassis 5,0%. Rõhulaiendit esines üldklassides 2,1%, logopeedilises klassis ainult 0,4%. Ütet esines ainult üldklassides ja sealgi 0,1%.

Alust ja öeldist esines kõikide õpilaste kirjandites. Öeldistäidet kasutas 19 logopeedilise klassi õpilasest 6 õpilast, üldklasside 81 õpilasest 30 õpilast. Sihitist ei ole kasutanud 2 üldklasside õpilast ja 7 logopeedilise klassi õpilast.

Kohamäärust on kasutanud kõik õpilased. Ajamäärust on kasutanud 53 üldklasside õpilast ja 8 logopeedilise klassi õpilast. Viisimäärus esines 35 üldklasside õpilasel ja 5 logopeedilise klassi õpilasel. Määramäärust esines üldklassides 29 töös ja logopeedilises klassis 4 töös. Öeldistäitemäärust esines üldklassides 8 kirjandis ja põhjusemäärust 6 kirjandis. Kahte viimatinimetatud määrust logopeedilise klassi õpilaste kirjandites ei esinenud. Teomäärust esines 35 üldklasside õpilase kirjandis ja 7 logopeedilise klassi õpilase kirjandis. Sihitismäärust on kasutanud 20 üldklasside õpilast ja 3 logopeedilise klassi õpilast, omaja- ja tegijamäärust 35 üldklasside õpilast, 5 logopeedilise klassi õpilast. Kaasolumäärust esines üldklassides 8 töös ja logopeedilises klassis 2 töös. Teisi määruse liike kirjandites ei esinenud.

Täiend esines üldklasside õpilaste kirjandites sageli, mänes töös isegi 8-9 korda. Täiendit ei kasutanud 17 üldklas-

side õpilast. Logopeedilises klassis ei kasutanud täiendit 12 õpilast. Ülejäänud 5 õpilasel esines töös vaid 1 täiend.

Lisand esines ainult 3 üldklasside õpilase kirjandis.

Sidend puudus 6 üldklassi õpilase töös ja 6 logopeedilise klassi õpilase töös (sõnaühend Triin ja Tiina on analüüsitud alusena ja sidend pole sealt välja toodud).

Rõhulalendit, mis annab lausele täiendava modaalsuse, on kasutanud 28 üldklasside õpilast ja ainult 2 logopeedilise klassi õpilast.

2 üldklasside õpilast on kasutanud oma kirjandis ütet.

Ainult 3 erinevat lauseliiget esines 1 logopeedilise klassi õpilase töös (8 alust, 8 öeldist, 5 kohamäärust), 4 erinevat lauseliiget esines 2 õpilase töös. Ainult 3 või 4 erinevat lauseliiget ei ole kasutanud ükski üldklasside õpilane. Tavaliselt esines üldklasside õpilaste kirjandites üle 10 erineva lauseliikme, logopeedilises klassis üle 10 erineva lauseliikme on kasutanud ainult 3 õpilast.

Lauseliikmete analüüs näitab veel kord, et logopeedilise klassi õpilaste sõnavara on vaesem üldklasside õpilaste sõnavarast ja nad ei oska maksimaalselt kasutada ka abi (näidiskirjand loeti ette).

Samuti näitab lauseliikmete analüüs, et üldklasside õpilaste lausestruktuur on märksa täiuslikum, mitmekesisem. Öeldistäite kasutamine üldklassides näitab, et õpilased täpsustavad oma lausetes kasutatavat subjekti, sihitise enam kasutamine näitab, et õpilased konkretiseerivad tegevust, nende laused annavad lugejale rohkem ja täpsemat informat-

siooni. Seda näitab veel täiendi ja lisandi enam kasutamine, sest ka täiend iseloomustab subjekti. Rõhulaiendi kasutamine aga lisab lausele kõneleja omapoolse suhtumise, mida logopeedilises klassis kohtas harva. Lauseliikmete arv keskmiselt ühe õpilase kohta logopeedilises klassis on märkimisväärselt väiksem, mis räägib sellest, et logopeedilise klassi õpilaste kõnes on vähem objekti tunnuseid, esemelisi tunnuseid. Ka lausete määratlus jätab logopeedilises klassis soovida. Õpilased piirduvad enamasti koha määratlemisega.

Lauseliikmete analüüs võimaldab öelda, et erimetoodikas peab oluline koht kuuluma lausestruktuuri õpetusele. Lapsi peab õpetama ennast väljendama konkreetsemalt ja täpsemalt ka kirjalikus kõnes.

Lauseliikmete kasutamine üld- ja logopeedilistes klassides on esitatud järgnevas tabelis.

Tabel 11

LAUSELIIKMETE KASUTAMINE ÜLDKLASSIDES JA
LOGOPEEDILISES KLASSIS

Lauseliige	Üldklassid		Logopeediline klass	
	Arvudes	%-des	Arvudes	%-des
Alus	689	23,6	125	27,2
Õeldis	753	25,8	136	29,6
Õeldistäide	55	5,3	7	1,5
Sihitis	270	9,2	20	4,3
Kohamäärus	369	12,6	85	18,5
Ajamäärus	96	3,3	14	2,5
Viisimäärus	45	1,5	6	1,1
Määramäärus (e.hulga)	51	1,7	6	1,1
Õeldistäitemäärus	8	0,3	-	-
Põhjusmäärus	6	0,2	-	-
Teomäärus	56	1,8	11	1,9
Sihitismäärus	21	0,7	3	0,7
Omajamäärus (e.tegija)	35	1,2	5	0,9
Kaasolumäärus	8	0,3	2	0,4
Täiend	141	4,8	14	2,5
Lisand	3	0,1	-	-
Sidend	226	7,4	23	5,0
Rõhulaiend	63	2,1	2	0,4
Üte	3	0,1	-	-
Kokku:	2915		460	
Keskmine ühele õpilasele:	36 lauseliiget		24 lauseliiget	

Analüüsidest lauseehitust õpilaste kirjandites, näeme, et see on küllalt algelisel tasemel. Palju esines sõnade vale järjekorda, ebaõigete vormide kasutamist, ühildumisvigu, sõnade ärajätmisi, mille tõttu mõte jäi poolikuks. Rohkesti esines õpilaste töödes interpunktsioonivigu, mida ei ole analüüsitud, kuna seda küsimust on koolis II klassi alguses veel väga pögusalt puudutatud. Kuigi õpilastele on algusest peale antud reegel, et lause algab suure tähega ja lause lõpus on punkt, esines suure algustähe ja punkti vigu paljudes töödes. Komasid tunnistavad ainult üksikud õpilased. Esineb ka selliseid kirjandeid:

"Tiiu ja Malle lähevad metsa seenele seleks et sügis on sab/unud nad panid paksusti riidese teel nägid oravat linud hakasid ära lendama puude lehed juuba kolased on valmis pohlal vihma sajab. Lastel on potikud. Suremad lapsed käivad koolis."

See on üldklassi õpilase kirjand ja sugugi veel mitte halvemate kirjandite hulgast.

Kõige rohkem torkab silma õpilaste kirjandites mõtte hüplevus, s.t. laused on lihtsalt juhuslikult ritta pandud. Esines lausete kordumist. Sageli rõhutatakse ebaolulist. Üldklassides esines 18 töös mõtete ebajärjekindlust, lausete juhuslikku järjekorda ja 3 lõpetamata kirjandit. 2 töös on välja toodud rida ebaolulisi fakte (isa viis autoga lapsed metsa ja tõi nad sealt autoga ära ning järgmised päeval keetsid nad emaga moosi. Teises töös on detailselt kirjeldatud laste riietust ja korve).

Üldklassides esines lauseehituses üldse 32 viga, neist 3 olid ühildumisvead. Vigu esines 22 õpilase töös 81-st.

Logopeedilises klassis ei olnud ühtegi päris terviklikku ja ilmekat kirjandit. Ainult 5 tööga võiks enam-vähem rahule olla (arvestamata õigekirja viga). Kuid ka neie esineb lauseehituse viga, kuigi mõttelt on nad terviklikumad kui teised 14 tööd. 3 õpilasel oli kirjand poolik, s.t. oleks vajanud veel täiendamist. Neis esitati ainult üksikuid fakte. Päris lõpetamata töid esines 1, kus õpilane piirdus vaid kahe lausega, milles oli 9 sõna.

1 õpilane on kirjutanud kirjandi, kus laused on kirjutatud lihtsalt üksteise järel, üldse mõtlemata, mida õpilane tahab öelda. Toon ära kirjandi lõpu (õigekirja vigadeta):

"Triinul ja Tiinal on korvid täis. Vihma sajab. Lapsed said korvid täis ja läksid koju. Metsas on palju seeni. Lapsed on soojalt riides".

Ülejäänud 9 kirjandit olid seosetud, hüplevad, üks mõtte siit, teine sealt. Neis on ära jäetud olulisi sõnu - näit. "Puud on kollased ja langevad". Näiteks veel üks seoseta lause (toodud õigekirja vigadeta) - "Ja pääsukesed kogunevad traatidele ja hakkavad lendama lõunamaale ja kõrval lendavad kured ja all lähevad vanaema ja Tiina". Samuti esines üleliigseid sõnu lausetes, näit. "Rändlinnud on traatidel on pääsukesed".

Seega võime öelda, et logopeedilise klassi õpilastel esineb suuri väljendusraskusi, mida ilmekalt näitab lauseehituse analüüs.

Analüüsidest lause liike võib öelda, et suurem osa lausetest on lihtlauseid. Laiendamata lihtlauseid esinevad kõrvuti laiendatud lihtlauseetega, esineb ka palju koondlauseid - 36 koondlauseid 419-st lihtlausest.

Üldklassides esines kokku 419 lihtlauseid s.o. 72,6%; 112 rindlauseid, s.o. 19,4%, 37 põimlauseid - 6,4% ja 7 segaliitlauseid - 1,2%. Veel esines 1 lõpetamata ja 1 venitatud lause.

Lihtlauseid esinesid kõikidel üldklassi õpilastel, kõige rohkem oli ühes töös 19 lihtlauseid. Rindlauseid üle 4 üheski töös ei esinenud. Rindlauseid ei esinenud 21 õpilasel. Põimlauseid kasutas 33 õpilast. Kõrvallauseidena esines 2 täiendlauseid, 18 ajamääruslauseid, 11 sihitislauseid, 6 põhjusemääruslauseid. Segaliitlauseid esines 7 õpilase töös, - 1,2%; neis kõrvallauseidena 3 sihitislauseid, 2 ajamääruslauseid ja 2 põhjusemääruslauseid. Kokku oli üldklasside õpilaste töös 577 lauset.

Logopeedilises klassis oli kirjandites kokku 108 lauset. 79 lauset olid lihtlauseid - 73,1%; 19 rindlauseid - 17,6%, 6 põimlauseid - 5,5%. Segaliitlauseid ei esinenud. 2 lauset olid lõpetamata ja kaks lauset olid "venitatud", (s.t. lause moodustas peaaegu terve kirjandi).

Rindlauseid esines 10 õpilase töös, põimlauseid 6 õpilase töös - kõrvallauseidena esinesid 4 sihitislauseid ja 2 ajamääruslauseid.

Võrreldes lauseehitust suulises kõnes ja kirjandites võime öelda, et kirjandites on lauseehitus nii üldklassides kui logopeedilises klassis puudulik. Suulises kõnes esines

üldklassides lihtlauseid 49,5%, kirjandites 72,6%, rindlauseid suulises kõnes 41,2%, kirjandites 19,4%. Logopeedilises klassis esines suulises kõnes lihtlauseid 582%, kirjandites 73,1%. Lõpetamata ja "venitatud" lauseid esines nii suulises kui kirjalikus kõnes logopeedilises klassis palju rohkem kui üldklassides. Seega on kirjandites lauseehitus tunduvalt enam lihtsustunud kui suulises kõnes. Protsentuaalsed suhted üldklasside ja logopeedilise klassi vahel säiluvad.

Kokkuvõtte lause liikide kasutamisest kirjandites annab järgnev tabel.

Tabel 12

LAUSE LIIKIDE KASUTAMINE ÜLDKLISSIDES JA
LOGOPEEDILISES KLISSIS

Lause liik	Üldklassid		Logopeediline klass	
	Arvudes	%-des	Arvudes	%-des
Lihtlause	419	72,6	79	73,1
Rindlause	112	19,4	19	17,6
Pöimlause	37	6,4	6	5,5
Segaliitlause	7	1,2	-	-
Löpetamata l.	1	0,2	2	1,9
Pikalevenitatud l.	1	0,2	2	1,9

Võrreldes üldklasside ja logopeedilise klassi õpilaste sõnavara kirjandites, näeme, et üldklasside õpilaste poolt kasutatud sõnavara on suurem ja mitmekesisem.

Üldklassides on kõige sagedamini korduv sõna "ja" - 19 töös 61 korda. 19 logopeedilise klassi kirjandis kordub sõna "ja" 39 korda. Järgmisel kohal on sõna "en", mis üldklassis kordub 47 korda, logopeedilises klassis 32 korda.

Järgnevad sõnad: nad - üldklassis 36 korda, logopeedilises klassis 14 korda; minema - üldklassis 27 korda, logopeedilises klassis 29 korda; seen - üldklassis 31 korda, logopeedilises klassis 26 korda; mets - üldklassis 24 korda, logopeedilises klassis 16 korda ja erinevad laste nimed, näit. Triin, Tiina, Anne, Kati jt. - üldklassis kaks nime kumbki 16 korda, logopeedilises klassis 21 korda.

Üldse esines erinevaid sõnu üldklassi kirjandites 148 ja logopeedilise klassi kirjandites 109. Erinevaid nimisõnu esines üldklassi kirjandites 60, s.o. 40,5%; omadussõnu 17, s.o. 11,5%; asesõnu 10, s.o. 6,8%; arvsõnu 2, s.o. 1,4%; pöördõnu 30, s.o. 20,3%; määrsõnu 21, s.o. 14,2%, kaassõnu 3, s.o. 2,0% ja sidesõnu 5, s.o. 3,3%.

Logopeedilises klassis esines erinevaid sõnu, nagu nimetatud 109. Erinevaid nimisõnu oli 45, s.o. 41,3%; omadussõnu 9, s.o. 8,2%; asesõnu 4, s.o. 3,7%; arvsõnu 2, s.o. 1,8%; pöördõnu 29, s.o. 26,6%, määrsõnu 13, s.o. 12%; kaassõnu 4, s.o. 3,7% ja sidesõnu 3, s.o. 2,7%.

Esitame need andmed võrdlevalt järgnevas tabelis.

Tabel 13

ERINEVATE SÖNALIIKIDE KASUTAMINE

Sõnaliik	Üldklass		Logopeediline klass	
	Erinevate sõnade arv	%	Erinevate sõnade arv	%
Nimisöaa	60	40,5	45	41,3
Omadussöna	17	11,5	9	8,2
Asesöna	10	6,8	4	3,7
Arvsöna	2	1,4	2	1,8
Tegusöna	30	20,3	29	26,6
Määrsöna	21	14,2	13	12,0
Kaassöna	3	2,0	4	3,7
Sidesöna	5	3,4	3	2,7
Kokku:	148	100	109	100

Nagu näeme, on üldklassis erinevate sõnade arv palju suurem. Protsentuaalselt on erinevaid nimisõnu kõikide sõnade kohta peaaegu võrdselt, kuid sõnade valik üldse on üldklassis märksa mitmekesisem. Sama võib öelda ka omadussõnade ja asesõnade valiku kohta, samuti ka määrsõnade kohta. Ka protsent on viimaste puhul üldklassis kõrgem. Arvsõnu, tegusõnu, kaassõnu ja sidesõnu on üldklassis ja logopeedilises klassis kasutatud peaaegu võrdselt.

Üldklassi kirjandid olid pikemad ja sageli ka ilmekamad, neis oli enam kasutatud erinevaid sõnu. Üldklasside

õpilaste kirjandid olid konkreetsemad, oli kasutatud rohkem liiginimesid, mis täpsustasid kirjandeid; esines enam omadussõnu, mis aitasid iseloomustada subjekte. Lausete vaheline seostatus oli parem kui logopeedilises klassis. Seda näitavad asesõnade ja sidesõnade kasutamine. Jutustused olid enam määratletud, mida näitab mäarsõnade kasutamise rohkus.

Võrreldes suulises kõnes ja kirjandites kasutatud sõnu näeme, et teemast sõltuvalt sagedamini korduvad sõnad on üldklassides ja logopeedilises klassis enam-vähem ühtelangevad, harvemini esinevad sõnad aga on üldklassides sagedamini konkreetsemad. Kuid peab ütleva, et kirjandites tuli esile ka üldklassides tegusõna "olema" probleem. Tegusõna "olema" on kirjandites kõige sagedamini korduv tegusõna nii üldklassides kui logopeedilises klassis, suulises kõnes esines ta liialdatult ainult logopeedilises klassis.

Kokkuvõttena võib öelda, et õpilastel on kirjalikus kõnes enese väljendamisega suuremaid raskusi kui suulises kõnes, eriti logopeedilises klassis.

Järgnevalt toome sagedussõnastiku õpilaste kirjanditest.

Tabel 14

SÖNADE VALIK JA KORDUSTE ARV ÜLDKLASSIS JA
LOGOPEEDILISES KLASSIS

Sõna- liik	Sõnade korduste arv	Sõnade valik (koha numbrid)	
		Üldklassis	Logopeedilises klassis
NIMISÕNA	31	1.seen	
	26		1.seen
	24	2.mets	
	21		2-3 Triin, Tiina (kumbki)
	18	3.korv	
	17	4.lapsed	4 lapsed
	16	5-Anne, Kati (kumbki)	5.mets
		7 orav	
	13		6-7.puu vihm
	12	8-9.kodu vihm	3.lehed
	11	10-12.sügis lehed puu	9.sügis 10.orav
	10		11.kodu
	9	13.lind	12.korv
	8	14.tüdruk	13.lõunamaa
	7	15-16.käsi tee	
	6	17-19 riie õhtu vanaema	14.lind
	5	20.metsaelanik	15.pääsuke
	4	21-24.selg loom mari taevas	16.-20.traat õhtu vanaema kool ots

Sõnaliik	Sõnade korduste arv	Sõnade valik (koha numbrid)	
		Üldklassis	Logopeedilises klassis
	3	25-28.ilm traat kool meel	21.riie
	2	29-40.uss lõunamaa pohlad mustikad kleit kits parv päev rööm süda värv metsatee	22-31.kurg tee metsaelanik loom elektritraat vihmavari värv metsloom teerada käsi
	1	41-60.aeg tuju kodutee mantel palitu kärbseseen rohi pöösas kuhi jõhvikad kummikud jalg talv toit seeneline nimi	32-45.rändlinnud meel pilv taevas tädi maja rohi metsatee söber koolilaps 1.mari vanainimene loodus seeneline

NIMISÕNA

Sõnaliik	Sõnade korduste arv	Sõnade valik (koha numbrid)	
		Üldklassis	Logopeedilises klassis
	1	jänes metsloom löuna puravik	
	9	1.kollane	
	4		1.kollane
	3	2.-7.külm soe paks sinine hall hea	
OMADUSSÕNA	2	8-10.ilus mitmesugune roheline	2-4.röömus soe kauge
	1	11-17.löbus kauge röömus märg uus pime suurepärane	5-9.uus must roheline paks ilus
	36	1.nad	
	14		1.nad
ASESÕNA	7		2.palju
	6	2.palju	
	3		3.ise
	2	3. ^m õuu	4.oma
	1	4-10.sa kes tema	5.köik

Sõnaliik	Sõnade korduste arv	Sõnade valik (koha numbrid)	
		Üldklassis	Logopeedilises klassis
	1	ise möni iga see	
ARV SÕNA	7	1.teine	
	3	2.üks	1.üks 2.teine
TEGUSÕNA	47	1.on	
	37	2.minema	
	32		1.on
	29		2.minema
	12		3.hakkama
	11	3.kohtama	4.lendama
	10	4-5.sadama nägema	5-6.langema nägema
	9	6.sadama	
	8	7.hakkama	
	7	8.saama	7.saama
	6		8.saabuma
	5	9-12.saabuma langema panema lendama	
	4	13.korjama	9-11.tibutama kogunema istuma
	3	14-16.kogunema otsustama tulema	12-14.vaatama korjama tulema
	2	17-25.arvama	

Sõna- liik	Sõnade korduste arv	Sõnade valik (koha numbrid)		
		Üldklassis	Logopeedilises klassis	
TEGUSÕNA	2	võtma jõudma istuma leidma kasvama märkama käima otsima		
	1		15-29. mõtloma	
		26-30. saatma valmima hüppama nõelama noppima	algama saatma kuivama ütleva kohtama võtma ruttama viima käima tahtma panema jooksma kukkuma kasvama	
	15	1. täis		
	8	2. siis	1. täis	
	7	3. juba		
	6	4. ka	2. siis	
	5		3. maha	
	4	5. ära		
	3		4. ära	
	2	6-8. nii veel nüüd	5. juba	
	MÄÄRSÕNA			

Sõna- liik	Sõnade korduste arv	Sõnade valik (koha numbrid)		
		Üldklassis	Logopeedilises klassis	
MÄÄRSÕNA	1	9-21.ammu valmis enne tihti tagasi ükskord ainult ei ringi vara väljas kuidas maha	6-13.nüüd kiiremini kokku seal väljast vastu ka äkki	
	KAABSÕNA	4	1 peal	1.peale
		2	2-3.all mööda	
		1		2.körval 3.all 4.taga
	SIDESÕNA	61	1.ja	
		39		1.ja
		8	2.kuni	
		5	3.et	
		4		2-3.kui et
		1	4-5.ning kuid	

3.4. ÖPILASTE SUULISE JA KIRJALIKU KÖNE

VÖRDLEV ANALÜÜS

Öpilaste suulise ja kirjaliku kõne seoste uurimiseks on valitud õpilased üldklassidest, kes tegid 6 ja rohkem viga etteütleses ja logopeedilise klassi õpilased. 6 ja rohkem viga etteütleses tegid 25 õpilast, üle 10 viga tegid 4 õpilast. Sõnavara maht oli väiksem keskmisest (31 sõna jutustuses) 14 õpilasel, tunduvalt suurem keskmisest (üle 50 sõna) 2 õpilasel. Erinevaid sõnaliike jutustustes esines 3-8: 3 sõnaliiki 1 õpilasel, 4 sõnaliiki 5 õpilasel (4 õpilasel oli sõnavara maht ka tunduvalt väiksem keskmisest), 5 sõnaliiki 4 õpilasel (ka sõnavara maht keskmisest väiksem), 6 sõnaliiki 11 õpilasel, 7 sõnaliiki 3 õpilasel ja 8 sõnaliiki ühe õpilase jutustuses. Erinevaid lauseliikmeid jutustuses esines 4-11: 4 lauseliiget 1 õpilasel (sõnavara 14 sõna, sõnaliike 3), 6 lauseliiget 6 õpilasel (sõnavara maht väiksem keskmisest ja sõnaliike 4-5), 7 lauseliiget 4 õpilasel (sõnavara maht keskmisest väiksem, samuti erinevate sõnaliikide arv oli väike), ülejäänutel esines 8 ja rohkem lauseliiget. 6 õpilasel, kellel oli sõnavara maht väiksem keskmisest, erinevate sõnaliikide ja lauseliikmete arv samuti väike, esines jutustuses ainult 1 liiki lauseid, 2 õpilasel neist esines ka "venitatud" lauseid. Neist 6-st 4 õpilasel ilmnes suuremaid puudujääke lauseehituses ja 4-st ei saanud piltidest sisuliselt aru veel 3 õpilast. Neil 3 õpilasel kaldus seega suuline jutustus normist kõrvale. Üldse esines lauseehituses puudujääke 8 õpilasel, sisuliselt ei saanud piltidest aru 11 õpilast, mõlemad puudused esinesid

4 õpilasel.

Keskmine sõnade arv kirjandis oli üldklassides 43 sõna. 25-st õpilasest 17 oli see väiksem keskmisest. 17-st õpilasest 8-1 esines kirjandis 10 ja rohkem õigekirja viga. Peab ütleva, et sageli on nii, mida rohkem sõnu, seda rohkem vigu. Ühel õpilasel, kellel küll sõnavara maht vastas keskmisele, esines kirjandis üle 20 vea, 2 õpilasel üle 10 vea. Üle 80 sõna esines kirjandis 2 õpilasel (õigekirjavigu 17 ja 37). Erinevaid sõnaliike kirjandis esines 5-8. 5 erinevat sõnaliiki esines 5 õpilasel (kõigil sõnavara maht keskmisest väiksem). 7 erinevat sõnaliiki esines 2 õpilasel (ühel sõnavara maht väiksem keskmisest, teisel esines üle 80 sõna kirjandis). Ülejäänutel esines 6 erinevat sõnaliiki. Ühel õpilasel (sõnavara maht 83 sõna, õigekirjavigu 37) esines kirjandis 8 erinevat sõnaliiki. Erinevaid lauseliikmeid esines kirjandites 6-14. 6 erinevat lauseliiget esines 1 õpilasel (sõnavara maht väike, õigekirja viga 10), 7 lauseliiget 6 õpilasel (sõnavara kõigil väiksem, õigekirjavigu üle 10 6-st 4-1), 8 lauseliiget 3 õpilasel (sõnavara väiksem ja 2 ka õigekirja viga palju). 9 erinevat lauseliiget oli 7 õpilasel (5 õpilasel ka sõnavara maht väike. 5-st 1-1 ka palju õigekirja viga), 10 erinevat lauseliiget 3 õpilasel (2 sõnavara maht väiksem keskmisest), ülejäänud 7 õpilasel esines üle 10 lauseliikme ja 7-st ainult 1-1 oli sõnavara maht väiksem keskmisest.

Ainult 1 lause liik esines 3 õpilase kirjandis (sõnavara maht väiksem keskmisest). 10 õpilasel esines 2 erinevat

lause liiki. 10-st õpilasest 6-1 esines ka väiksem sõnavara maht, neist 6-st 4-1 ka palju õigekirja vigu). 12 õpilasel esines 3 erinevat lause liiki kirjandis. 12 õpilasel esines puudujääke lauseehituses. 7 õpilast ei tunnetanud lause piire. Neid õpilasi, kel oli raskusi nii lause piiri tunnetamisega kui lause ülesehitusega, oli 4. 25-st õpilasest 11 ei kirjutanud terviklikku, lõpetatud kirjandit. Mõtete hüplevus, sõnade vale järjekord, sõnade ärajätmine, üleliigsete detailide andmine või lihtsalt esemete konstanteerimine oli iseloomulik neile 11 tööle. Sisulised väljendusraskused ja lauseehituse puudujäägid esinesid 8 kirjandis, neist 3 ei tunnetanud ka lause piire. Neid õpilasi, kel esines väiksem sõnavara maht ja üle 10 õigekirjavea, kellel oli erinevaid sõnaliike, lauseliikmeid ja lause liike vähem, samuti esines lauseehituses puudujääke ja sisulisi möödalaskmisi oli üldklassides kokku 4. Õpilasi, kel esines rohkesti õigekirja, lauseehituse ja sisulisi vigu oli 4,2-1 neist oli ka väiksem sõnavara maht. Kirjutamisraskusi esines veel 8 õpilasel, (arvestades ka etteütlist). Ka kõigil ülejäänud 9 õpilasel esines ühes või teises osas kõrvalekaldumisi normi keskmisest. Võib arvata, et osa neist õpilastest ei ole omandanud kirjutamisoperatsioone (4 õpilase suuline kõne vastab täiesti normile).

Suuremaid puudujääke nii suulises kui kirjalikus kõnes esines 5 õpilasel. 2 õpilase puhul võib rääkida üldisest kõne alaarengust.

Logopeedilises klassis esineb kõikidel õpilastel üldine

kõne alaareng rohkemal või vähemal määral. Vaatleme lähemalt õpilasi, kelle kordusetteütlukses oli keskmisest rohkem vigu. Arvi, V. - väljendusvahendeid on, kuid kirjutamisoperatsioonid on puudulikud ja esineb sisulist olukordade mittemöistmist, samuti lauseehituse puudulikkust (kahtlustatakse vaimuhaigust). Urmas, L. - õpilane räägib üldse väge vähe, esineb suhteliselt sügav kõne alaareng. Linamäe, T. - õpilane ei oska jutustada, samuti on omandamata kirjutamisoperatsioonid (teistes ainetes on üks tugevamaid). Mati, K. - õpilasel esineb sügav kõne alaareng, eriti suuri raskusi valmistab kirjutamine, esineb mõttelaiskust. Nataša, M. - õpilane on äärmiselt aeglane, esineb mõttelaiskust. Erkki, V. - õpilasel on rino-laalialia, suulises kõnes raskusi lauseehitusega, kirjalikus kõnes on kirjutamisoperatsioonid omandamata (isegi ära kiri). Marina, B. - kahtlustatakse vaimset alaarengut. 2 õpilast puudusid kordusetteütlukselt.

Tabel 16

LOGOPEEDILISE KLASSI ÕPILASTE SUULISE JA
KIRJALIKU KÖNE VÖRDLUSANDMED

NIMI.	Sõnade arv julistuses	Erinevad sõna- liigid jut.	Erinevad lause- liikmed jut.	Erinevad lause- liigid jut.	Lauseehitus julistes.	Sisuline mõistmine	Sõnade arv kirjandis.	Vigade arv kirjandis.	Erinevad sõna- liigid kirj.	Erinevad lause- liikmed kirj.	Erinevad lause- liigid kirj.	Lauseehitus, teav- likus kirj.	Vigade arv d. etteütleses.	Vigade arv r. etteütleses.
Toomas, A.	30	5	8	1	-	+	24	12	4	3	1	-	10	2
Aivar, E.	28	6	7	2	+	-	50	37	5	10	2	-	12	2
Jaanus, P.	14	3	4	1	+	+	38	30	7	7	3	+	14	7
Kalle, H.	22	3	6	3	+	+	16	8	4	7	1	+	16	2
Andres, K.	36	6	8	1	-	+	44	49	4	8	3	-	16	3
Marge, O.	24	7	9	2	+	-	35	18	5	6	2	+	17	3
Üllar, P.	30	4	7	1	-	-	48	36	7	7	2	+	18	2
Ülle, A.	45	7	12	2	-	+	36	22	5	9	2	-	19	4
Arvi, V.	33	6	6	2	-	-	47	33	6	7	2	-	20	11
Urmas, L.	21	4	6	2	+	-	28	18	5	7	2	+	20	22
Ene, P.	21	5	6	2	+	-	21	16	7	6	2	-	18	0
Toomas, L.	18	6	7	2	-	+	38	31	5	13	3	+	22	9
Mati, K.	19	5	7	2	-	+	9	6	3	4	1	-	26	13
Ene, A.	24	5	7	2	-	-	28	19	6	5	1	-	27	5
Nataša, M.	25	5	5	1	-	-	27	23	5	8	1	-	28	18
Erkki, V.	33	6	10	2	-	-	17	14	3	5	1	-	30	12
Peeter, B.	22	5	6	2	+	+	14	19	3	4	1	-	32	-
Lea, S.	36	7	11	1	-	-	44	22	5	10	2	-	20	-
Marina, B.	41	6	9	1	-	-	-	-	-	-	-	-	24	19
Keskmine logopee- dilises klassis	28						30	22					18	7

Analüüsi käigus ilmnemised järgmised seosed, mis ei ole küll absoluutsed, kuid väga tendentslikud. Kui võrrelda, kas õpilased, kes etteütleses tegid suure- ja väikese algustähe vigu, ^{on} kas ka nende lauseehitus jutustustes ja lause piiri tunnetamine kirjandis on puudulikud, siis võib öelda, et ühelgi õpilasel ei esinenud puudusi kõigis kolmes alalõigus. Suure- ja väikese algustähe vigu ja "venitatud" lauseid esines 2 õpilasel; suure- ja väikese algustähe ning lause piiride mittetunnetamist esines 4 õpilasel; "venitatud" lauseid ja lause piiride mittetunnetamist esines 4 õpilasel. (vt. tabel 17). Kuid õpilastest, kes eksisid lause tunnetamises, osutusid ^{4/5} ka düsgraafikuteks. Seega valitseb seos düsgraafia ja lause tunnetamise vahel.

Kui võrrelda sõnalõpu ja lauseehituse vigu, võib näha tendentsi, et üks mõjutab teist. Sõnalõpu vigu esines üldklassides 13 õpilasel, lauseehituse vigu 12 õpilasel, mõlemaid vigu koos esines 6 õpilasel, s.o. pooltel. Logopeedilises klassis 19 õpilasest, kes tegid sõnalõpu vigu, 9 õpilast eksis ka lauseehituses nii suulises kui kirjalikus kõnes ja 4 õpilast ka suulises või kirjalikus kõnes. Võib öelda, et märgatav kokkulangemine valitseb sõnalõpu vigade ja agrammatismi vahel.

Nagu varem märgitud valitseb seos lauseehituse ja sisu mõistmise ning sisu edasiandmise vahel.

Sisuliselt terviklikku jutustust ei koostanud 11 üldklasside õpilast ja kirjandit samuti 11 õpilast. Neist pooled, s.o. 5 õpilast ei moodustanud terviklikku ja sisutihedat jutustust ega kirjandit. Neil 5 õpilasel esines etteütleses kõi-

ge rohkem reeglivigu ja tähtede ärajätmisi. Et suulise ja kirjaliku kõne vahel valitseb seos, näitab ka lauseehituse analüüs. Suulises kõnes esines üldklassides puudulik lauseehitus 8 õpilasel, 7 neist esines see ka kirjandis.

Samuti võib öelda, et enamus düsgraafikutel ilmneb vigu kas foneetika-, grammatika- või leksika tasapinnal, osal neist või ka kõigil tasapindadel.

Tabel 17

SUURE ALGUSTÄHE VIGADE ESINEMINE ETTEÜTLUSTES,
 "VENITATUD" LAUSETE ESINEMINE JUTUSTUSTES JA
 LAUSE PIIRIDE MITTE TUNNETAMINE KIRJANDIS

Suure algustähe vead etteütlukses	"Venitatud ja lohisevad" laused jutustuses	Lause piiride mitte- tunnetamine kirjandis
Eero, L.	-	-
-	Riina, R.	-
-	Karin, K.	-
-	Toomas, L.	-
-	-	Mati, H.
-	-	Sirje, T.
-	-	Heiki, L.
-	-	Anne, L.
-	-	Pille, P.
-	-	Maili, L.
-	-	Inna, L.
Karin, K.	-	Karin, K.
Erika, O.	-	-
Priit, K.	Priit, K.	-
Alar, T.	Alar, T.	-
-	Joel, V.	-
Peeter, D.	-	-
Villu, L.	-	-
Veljo, T.	-	-
Viive, P.	-	Viive, P.
-	Tõnis, K.	Tõnis, K.
-	Lea, I.	-
-	Liivi, L.	Liivi, L.
-	-	Kaja, L.
Mati, K.	-	-
Ene, A.	-	Ene, A.
Nataša, M.	-	Nataša, M.

Suure algustähe vead etteütlluses	"Venitatud ja lohisevad" laused jutustuses	Lause piiride mit- tetunnetamine kir- jandis
-	Toomas, A.	-
-	Andres, K.	Andres, K.
-	Üllar, P.	Üllar, P.
-	Ülle, A.	-
-	-	Arvi, V.
-	-	Jaanus, P.
-	-	Lea, S.
-	-	Aivar, E.

4. KOKKUVÖTE

Üldklasside ja logopeedilise klassi õpilaste suulise ja kirjaliku kõne analüüs lubab teha järgmised järeldused.

1. II klassi õpilaste kirjalikes töodes on levinud õigekirjavead, kusjuures logopeedilises klassis esineb õigekirjavigu märkimisväärselt rohkem. Võrreldes etteütlust^{tega}, on vigade arv iseseisvates töodes veelgi suurem (üldklassis kuni 134, logopeedilises klassis kuni ~~32~~⁴⁹ viga). Vigadest on levinud kvantitatiivsed asendused (70–80%), järgnevad sõnalöpu-, konsonantühendi, sõnatasandi-, tähtede ärajätmise- ja reeglivead.

2. Õpilaste suuline kõne (sõnavara, lauseehituse, mõtete terviklik väljendamine) on mõningas seoses kirjutamisoskusega. Kõikides kontrollitud suulise kõne liikides võib seejuures märkida üldklasside õpilaste paremust logopeedilise klassi õpilaste ees, kuigi erinevused on vähem-märgatavad kui õigekirjas.

Lauseehituse puudujäägid ilmnevad ebaõiges sõnade järjekorras, oluliste sõnade ärajätmises, ebaõigete sõnavormide kasutamises. Tekstis esineb mõtete hüplevust, s.t. puudub seos lausete vahel.

Aktiivse sõnavara osas antud teemal ilmnes suurem sõnavara maht üldklassides, kus õpilased kasutavad enam sõnu, mis iseloomustavad subjekti, määratlevad tegevust ja konkretiseerivad tegevust.

Näiteks tegusõna "olema" esineb logopeedilises klassis poole sagedamini kui üldklassides.

Tervikliku teksti koostamine, mõtete väljendamine seos-

tatult valmistab logopeedilise klassi õpilastele suuri raskusi.

Eelpool loetletud puudujäägid - väiksem sõnavara maht, väljendusvahendite ja lauseehituse puudulikkus, laialivalgumus ja vähene konkreetsus - iseloomustavad eriti logopeedilisi klassi õpilaste kirjandeid. Kirjandites ilmnevad nimetatud puudujäägid veelgi ilmekamalt kui jutustustes.

3. Suulise ja kirjaliku kõne võrdlev analüüs näitab, et II klassi õpilastel esineb olulisi kirjutamiskõnesid, mõningatel õpilastel on veel omandamata kirjutamisoperatsioonid. Märkimisväärsed kirjutamiskõnesid esines 16 üldklassi õpilasel ja ainult 4 õpilasel neist esines ka olulisi puudujääke suulises kõnes. 2 üldklassi õpilase puhul võib rääkida isegi üldisest kõne alaarengust. Logopeedilises klassis esineb üldine kõne alaareng kõikidel õpilastel.

Analüüs võimaldab välja tuua mitmed seosed kõnetegevuses. Näiteks õpilastest, kel esineb puudulik lause tunnetamine, on 4/5 düsgraafikud. Õpilastel, kel esineb kõnes agrammatismi, võime leida ka enam sõna lõpu vigu. Suur seos valitseb piltide sisu mõistmise ja lauseehituse vahel. 8 õpilasest, kellel esinesid lauseehituse vead jutustuses, 7 õpilasel esinesid need ka kirjandis.

Mõningane seos valitseb erinevate sõnaliikide ja erinevate lauseliikmete kasutamise osas ja erinevate lauseliikmete ja erinevate lause liikide kasutamise osas.

Enamus ^{inimel} düsgraafikut⁵ ilmneb vigu foneetika-, grammatika- ja leksika tasapinnal või vähemalt ühel neist.

4. Kordusetteütuse (sama tekst) analüüs näitab erimetoo-

dika kasutamise efektiivsust. Vigade arv kordusetteütles on vähenenud (võrreldes esimese etteütlega) 337-lt 135-le. Eriti on vähenenud kvantitatiivsete asenduste, tähtede ärajätmise-, lisamise, -asendamise ja reegliviigade arv.

5. Suulise ja kirjaliku kõne analüüs võimaldab määrata lähimad suunad korrektsioonitöös: jätkata sõnavara laiendamist ja häälikulis-tähelise analüüsi õpetamist, anda grammatilised vahendid mitmesuguste suhete väljendamiseks ja teksti koostamiseks (s.t. anda oskused oma mõtete seotud väljendamiseks). Viimast võiks antud etapil lugeda kõige olulisemaks.

KASUTATUD KIRJANDUSE LOETELU

1. Eek, A. Eesti keele sõnavälte hääldamise ja taju probleeme. (Diplomitöö), Tartu, 1963.
2. Imelik, M. Düsgraafia ja düsleksia levik. (Diplomitöö), Tartu, 1973.
3. Karlep, K., Vesker, L. Mõningatest emakeele algõpetuse probleemidest logopeedi pilguga. "Nõukogude Kool", 1972, Nr.5.
4. Koemets, E. Lugemise ja õigekirjaoskuse probleeme. "Nõukogude Kool", 1967, Nr.12.
5. Koemets, E. Õigekirjaoskuse seos grammatiliste teadmistega. "Nõukogude Kool", 1967, Nr.7.
6. Logopeedia alused. Koost. T. Espe. Kirjastus "Valgus", Tln., 1973.
7. Maanso, V. Kas oskamatus või hooletus? "Nõukogude Kool", 1969, Nr.2.
8. Markvart, E., Karlep, K. Lisandusi düsgraafikute õpetamise võtetele. "Nõukogude Kool", 1969, Nr.2.
9. Palmeos, P. Eesti keele grammatika. II, neljas vihik. Tartu, 1973.
10. Sepp, E., Unt, S. Katse mõõta algklasside õpilaste aktiivse sõnavara taset. "Nõukogude Kool", 1973, Nr.9.
11. Silla, H.M. Keskmise kooliastme õpilaste kirjandite sõnavara. (Diplomitöö), Tartu, 1964.
12. Vaher, S. Käändefunktsioonide mõistmine abikooli algklasside õpilastel. (Diplomitöö), Tartu, 1973.
13. Valgmaa, J., Rimmel, N. Eesti keele grammatika. Kirjastus "Valgus", Tln., 1970.

14. Kursusetööd:

Kontor, A. Abikooli VII klassi õpilaste kirjaliku kõne analüüs. Tartu, 1972.

Kontor, A. Lauseliikmete kasutamine abikooli V-VIII klassi ja üldharidusliku kooli V klassi õpilaste kirjalikus kõnes. Tartu, 1973.

Villo, V. Üldharidusliku kooli 5. klassi õpilaste kirjaliku kõne analüüs. Tartu, 1972.

Võlli, A. Abikooli 6. klassi õpilaste kirjaliku kõne analüüs. Tartu, 1972.